

Катарина Г. Расулић¹

Универзитет у Београду, Филолошки факултет

Мирјана М. Мишковић-Луковић²

Универзитет у Крагујевцу, Филолошко-уметнички факултет

ШТА СПАЈА А ШТА РАЗДВАЈА КОГНИТИВНОЛИНГВИСТИЧКИ И КОНИТИВНОПРАГМАТИЧКИ ПРИСТУП МЕТАФОРИ?

У раду се пореде два проминентна приступа метафори у савременој науци о језику: когнитивнолингвистички, оличен у теорији појмовних метафора (Лејкоф и Џонсон 1980 [2003²]), и когнитивнопрагматички, оличен у теорији релеванције (Спербер и Вилсон 1986 [1995²]). Према су оба когнитивног усмерења, ови приступи метафори се у литератури генерално третирају или потпуно раздвојено или као сукобљени. Покушаји систематичнијег самеравања њихових сличности и разлика засад су малобројни и инклинирају једном, односно другом теоријском оквиру.

Циљ овог рада је да тачке додира и размимоилажења посматраних приступа осветли избалансирано, узимајући у обзир и теоријски и аналитички план, те да укаже на потребу обједињавања конвергентних налаза у сврху целовитијег сагледавања функционисања метафоре у когницији и комуникацији.

У теоријском делу, рад садржи синтетички и критички приказ оба приступа, при чему се скицира интерпретативна верзија когнитивнопрагматичког модела као начин превазилажења вештачки наметнуте асоцијативно-инференцијалне контроверзе у когнитивнолингвистичким наспрам когнитивнопрагматичких истраживања. Аналитички део рада усредсређује се на илустративне примере из српског језика у којима се читају различити аспекти метафоричког значења, а који се напореда разматрају из когнитивнолингвистичке, односно когнитивнопрагматичке перспективе. У компаративној анализи се притом истичу линије прожимања и целисходност теоријско-методолошког дијалога двају приступа.

Кључне речи: когнитивна лингвистика, когнитивна прагматика, појмовне метафоре, језичке метафоре, српски језик

1. УВОД

У преко две хиљаде година дугој историји проучавања метафоре, током протеклих неколико деценија видно је појачано интересовање за сложену природу функционисања метафоре у језику и мишљењу, у ширем кругу друштвено-хуманистичких дисциплина (за информатив-

1 ekv@eunet.rs; k.rasulic@fil.bg.ac.rs

2 mirjanamiskovic@yahoo.co.uk

ни теоријско-методолошки преглед в. Ортони 1979 [1993²], Гибс 2008, Семино и Демјен 2017; за библиографски преглед в. *MetBib*).

У овом раду поредимо два теоријска приступа метафори који су се у савременој науци о језику профилисали као нарочито подстицајни за објашњење природе метафоричког значења: когнитивнолингвистички, оличен у теорији појмовних метафора (Лејкоф и Џонсон 1980 [2003²]), и когнитивнопрагматички, оличен у теорији релеванције (Спербер и Вилсон 1986 [1995²]). Будући да су различитих теоријских провенијенција и да се усредсређују на различита питања, ова два приступа се у литератури о метафори обично мимоилазе или чак третирају као сукобљени. У новије време, међутим, и са једне и са друге стране учињени су одређени искораци ка њиховом теоријском самеравању и повезивању (Тендал и Гибс 2008, Тендал 2009, Стевер 2010, Вилсон 2011, Гибс и Тендал 2011). Такав теоријски дијалог је, по нашем уверењу као аутора чија се научна интересовања крећу управо у оквирима двају посматраних приступа (Расулић – когнитивна лингвистика, Мишковић-Луковић – когнитивна прагматика), и логичан и потребан. Циљ овог рада је да додатно и избалансирано осветли тачке додира и размимоилажења когнитивнолингвистичког и когнитивнопрагматичког приступа метафори на теоријском и аналитичком плану, на примерима из српског језика, и да укаже на потребу обједињавања конвергентних теоријских налаза у сврху целовитијег сагледавања функционисања метафоре у когницији и комуникацији.

У складу с наведеним циљем, рад садржи три централна дела од којих су два теоријског, а један аналитичко-компаративног усмерења. Конкретније, други и трећи део рада посвећени су синтетичком приказу и критичком сагледавању суштине когнитивнолингвистичког, односно когнитивнопрагматичког приступа метафори, при чему се скицира интерпретативна верзија когнитивнопрагматичког модела као начин превазилажења теоријско-методолошки наметнуте асоцијативноинференцијалне контроверзе у посматраним проучавањима метафоре. Четврти део је саткан од практичног везива као напоредна когнитивнолингвистичка, односно когнитивнопрагматичка анализа илустративних примера из српског језика, којом се компаративно истичу линије прожимања у иначе различитим аналитичким поступцима двају приступа. У закључном, петом делу резимира се дискусија изложена у раду и указује се на потребу покретања здружених когнитивнолингвистичких и когнитивнопрагматичких истраживања метафоре.

2. КОГНИТИВНОЛИНГВИСТИЧКИ ПРИСТУП МЕТАФОРИ

2.1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

У когнитивној лингвистици метафора је једна од централних тема, пре свега захваљујући теорији појмовних метафора, коју су утемељили Лејкоф и Џонсон (1980 [2003²]). Ова теорија, осим што је један од сто-

жерних стубова когнитивне лингвистике, кључно је допринела општем порасту интересовања за метафору и постала је незаобилазна референтна тачка (прихваћена или оспоравана, али незаобилазна) у савременим метафоричким проучавањима, како у ширим оквирима когнитивнолингвистичке парадигме, тако и интердисциплинарно. Овде ћемо је представити у главним цртама (за полазни општи преглед и примену на српском језику в. Кликовац 2004), имајући у виду аспекте од значаја за поређење са когнитивнопрагматичким приступом. Напомињемо да теорија појмовних метафора није једина когнитивнолингвистичка теорија која се бави метафором, али свакако јесте најутицајнија и за когнитивнолингвистички приступ парадигматична, те је стога узимамо као основу за даље разматрање, а на тој основи ћемо указати и на увиде комплементарних теорија од значаја за предмет овог рада.

2.2. ТЕОРИЈА ПОЈМОВНИХ МЕТАФОРА: ФОРМАТИВНИ АСПЕКТИ

Темељни постулат теорије појмовних метафора је да метафора није само, па ни примарно, језичка појава, већ механизам мишљења који омогућава разумевање једне врсте искуства помоћу друге и као такав има конститутивну улогу у организацији појмовног система – отуда и термин *појмовна метафора* (енгл. *conceptual metaphor*).³ По често цитираним формулацијама Лејкофа и Џонсона, „наш свакидашњи појмовни систем, помоћу којег мислимо и деламо, фундаментално је метафоричан по природи” (1980: 3), „суштина метафоре је разумевање и доживљавање једне врсте ствари помоћу друге” (1980: 5), а „метафоре као језички изрази могуће су управо зато што постоје метафоре у човековом појмовном систему” (1980: 6).⁴

Појмовна метафора технички се дефинише као *међудоменско појмовно пресликавање* (енгл. *cross-domain conceptual mapping*), односно пресликавање елемената појмовне структуре из једног, изворног домена (енгл. *source domain*) на други, циљни домен (енгл. *target domain*), при чему је изворни домен типично конкретнији, одн. искуствено ближи, непосредније сазнатљив и јасније структуриран него циљни домен, који је апстрактнији, сазнајно сложенији или нејасније оцртан (Лејкоф 1993). Према когнитивнолингвистичкој конвенцији, појмовне метафоре формулишу се по обрасцу циљни домен је изворни домен, као у сле-

3 У литератури се алтернативно јављају и термини *концептуална* или *когнитивна* метафора. За когнитивнолингвистички теоријско-терминолошки апарат на српском језику, в. Расулић и Кликовац 2014.

4 Цитати у изворнику: „Our ordinary conceptual system, in terms of which we both think and act, is fundamentally metaphorical in nature.” (1980: 3); „The essence of metaphor is understanding and experiencing one kind of thing in terms of another.” (1980: 5); „Metaphors as linguistic expressions are possible precisely because there are metaphors in a person’s conceptual system.” (1980: 6).

дећим стандардним примерима описаним у литератури, за које наводимо илустративне реализације у српском језику:⁵

(1) (а) РАСПРАВА ЈЕ РАТ⁶

Ко ће победити у овој дискусији?

Те тврдње су неодбрањиве.

Нападали су га из свих оружја, али на крају је ипак победила снага аргумената.

Донекле се бранио, а онда је променио тактику и прешао у напад, и убедљиво је потукао саговорника.

(б) РАЗУМЕВАЊЕ ЈЕ ВИЂЕЊЕ

Видим шта хоћеш да кажеш.

Увидео је да је то једино решење.

Треба сагледати ситуацију из свих углова, мада многе ствари нису јасне на први поглед.

Како ти гледаш на овај проблем?

Оваква формулација појмовних метафора, мада типично у пропозиционој форми, не поистовећује метафору са пропозицијом, нити са конкретним језичким изразима, већ, како истиче Лејкоф (1993: 207–208), служи као мнемоничко средство за структурирано међудоменско појмовно пресликавање, које подразумева успостављање онтолошких и епистемичких кореспонденција између изворног и циљног домена (при чему онтолошке кореспонденције повезују елементе изворног са елементима циљног домена, а епистемичке кореспонденције пројектују знање и обрасце закључивања о изворном домену на циљни домен). Следствено томе, у когнитивнолингвистичкој литератури, термин *мешафора* типично се односи на *појмовну мешафору*, односно на метафоричко појмовно пресликавање, а за конкретне језичке реализације појмовних метафора користи се термин *мешафорички израз*.⁷ Притом се језички изрази којима

5 Следећи когнитивнолингвистичку типографску конвенцију, појмовне метафоре и појмовне домене који се њима упарују наводимо малим верзалом. Појмовне метафоре које, уз типичне језичке примере из српског, овде наводимо као илустрацију, изворно описују: (1а) Лејкоф и Џонсон (1980) (енгл. ARGUMENT IS WAR) и (1б) Свитсер (1990) (енгл. UNDERSTANDING IS SEEING); у српском језику разматра их Кликовац (2004).

6 Ову појмовну метафору Лејкоф и Џонсон (1980) разматрају као уводни експликаторни пример. У вези са предметом овог рада, упечатљива реализација овакве метафоричке концептуализације може се наћи у Гибсовој (2017) књизи *Рајнови њоводом мешафора*, која је управо посвећена академским расправама о теорији појмовних метафора. У међувременим разматрањима метафоричког структурирања појма *расправе* уочено је да језички изрази којима је оно илустровано (изворно из енглеског, али исто важи и у српском) не припадају нужно домену *рата*, већ се могу односити на различите врсте сукоба, спортска такмичења и сл. (в. Ричи 2003). Теоријске импликације ових налаза које се тичу реконструисања појмовних метафора на основу језичких изрза превазлазе оквире овог рада, али напомињемо следеће: Лејкоф и Џонсон у поговору другог издања своје књиге (2003²: 265–266) указују да би прикладнија формулација описане појмовне метафоре била *РАСПРАВА ЈЕ БОРБА*; међутим, првобитна формулација *РАСПРАВА ЈЕ РАТ* остаје класичан пример, који је, додали бисмо, то и постао зато што је појмовна представа о *РАТУ* јасније оцртана него она о *БОРБИ*.

7 Као алтернативни термини за *мешафорички израз* у литератури се јављају и *језичка мешафора* или *вербална мешафора*.

се испољавају појмовне метафоре крећу у распону од конвенционалних, устаљених у свакодневной језичкој употреби, где метафоричност често и није уочљива на први поглед (као у примерима (1а) и (1б)), до креативних, онеобичених, који подлежна појмовна пресликавања искоришћавају на иновативан и јединствен начин и имају препознатљиву стилско-реторичку функцију, нарочито изражену у књижевности.

На овој основи, когнитивнолингвистичка проучавања усмерена су на разматрање појмовних метафора кроз призму језичких израза, док, с друге стране, проучавање појмовних метафора није ограничено на лингвистичку анализу, већ узима у обзир различите видове њиховог манифестовања (у расуђивању, визуелним представама, гестовима, музици, културним симболима, друштвеним обичајима, материјалним творевинама итд.) и одвија се у ширим интердисциплинарним оквирима, укључујући психолошка, неурокогнитивна, мултимодална и социо-културолошка истраживања (за општи преглед в. Гибс 2017: 222–261). На језичком плану, кључни докази у прилог теорији појмовних метафора тичу се систематичности конвенционалних метафоричких израза и мотивисаности полисемије, семантичке промене и значења идиоматских израза, у унутарјезичкој и у међујезичкој перспективи (за општи преглед в. Кевечеш 2002).⁸

2.3. ЕЛАБОРАЦИЈА ПОЈМОВНИХ МЕТАФОРА

Метафоричко упаривање изворних и циљних домена одвија се, да се послужимо математичким терминима, у релацијама „један према више” и „више према један”. Наиме, један изворни домен може служити за метафоричка пресликавања у више циљних домена (нпр. помоћу изворног домена путовања метафорички се концептуализују циљни домени живот, љубав, каријера, активности, политички процеси итд.), а у метафоричком структурирању једног циљног домена може учествовати више изворних домена (нпр. циљни домен љубави метафорички се концептуализује помоћу изворних домена путовања, физичке силе, болести, чаролије, лудила, рата итд.); притом су метафоричка појмовна пресликавања начелно једносмерна (од изворног ка циљном домену) и иреверзибилна (Лејкоф 1993, Кевечеш 2002, Кликовац 2004).⁹

8 У обимној когнитивнолингвистичкој литератури током претходних деценија описано је мноштво појмовних метафора потврђених у различитим језицима (првенствено на материјалу енглеског, али и бројних других језика, укључујући и српски). Исцрпан систематизовани попис засад не постоји (а с обзиром на обим и разумењост истраживања тешко да је и остварив), али користан увид у бројност, разноврсност и хијерархијско-структурну повезаност појмовних метафора (а посредно и у њихову универзалност/варијабилност) може се стећи из индекса метафора у Кевечеш (2002) и Кликовац (2004), као и из електронске базе података пројекта *MetaNet* Међународног института за рачунарске науке при Универзитету у Берклију (<https://metanet.icsi.berkeley.edu/metanet/>).

9 Случајеви када изворни и циљни домен наизглед замењују места, попут СПОРТ ЈЕ РАТ (нпр. *Звезда је изрешетала Војводину и јуриша ка титишули*) и РАТ ЈЕ СПОРТ (нпр. *У рајуу проишв тероризма терористи воде са 1:0*), заправо не подразумевају повратна пресликавања, већ различите скупове једносмерних појмовних кореспонденција. Као што је већ речено, изворни домени

У вези са вишеструком метафоричком концептуализацијом циљних домена, истичу се два аспекта. Прво, метафоричко структурирање неког појмовног домена увек је делимично, тако да свака појмовна метафора осветљава само неки аспект циљног домена, док друге његове аспекте прикрива (Лејкоф и Џонсон 1980: 10–13). Друго, многи свакодневни апстрактни појмови, као што су ЕМОЦИЈЕ, ВРЕМЕ, УЗРОЧНОСТ, СВРХА, МОРАЛ, УМ и сл. доминантно су структурирани метафорички, помоћу појмовних пресликавања из бројних и разноврсних изворних домена, тако да се о њима тешко може мислити, па и говорити, без метафоре (Лејкоф 1993).

Што се тиче изворних домена, као фундаментални за метафоричку организацију појмовног система истичу се они који су утемељени у телесном искуству (за општи преглед в. Лејкоф и Џонсон 1999). С тим у вези, издвајају се два теоријска конструкта: сликовне схеме (енгл. *image schemas*) и примарне метафоре (енгл. *primary metaphors*) у контрадикторности са комплексним метафорама (енгл. *complex metaphors*).

Сликовне схеме (Џонсон 1987) су ментални обрасци понављаног телесног искуства који настају кроз различите видове физичке интеракције са светом (кретање у простору, чулна перцепција, руковање предметима и сл.) и служе као основа за разумевање бројних апстрактних појмова; у такве менталне обрасце спадају нпр. РАВНОТЕЖА, САДРЖАВАЊЕ, ПУТАЊА, СИЛА, КОНТАКТ, ГОРЕ-ДОЛЕ, НАПРЕД-НАЗАД, БЛИЗУ-ДАЛЕКО ИТД.¹⁰ Сликовне схеме су искуствени гешталти – когнитивно су простије од делова од којих се састоје, али имају унутрашњу структуру, која се путем метафоре пресликава у различите апстрактне домене искуства. При томе важи принцип непроменљивости (Лејкоф 1993), који подразумева да метафоричка пресликавања задржавају когнитивну топологију (односно сликовно-схематску структуру) изворног домена у складу са унутрашњом структуром циљног домена.

Дистинкција између примарних и комплексних метафора (Грејди 1997, 1999) односи се на природу мотивисаности метафоричких пресликавања и њихову (не)разложивост на искуствено основнија саставна пресликавања. Примарне метафоре извиру директно из свакодневног телесног искуства, односно мотивисане су искуственим корелацијама чулно-моторно опаљљивих појмова и појмова који нису непосредно доступни опажању а саставни су део когнитивног или емоционалног доживљаја опаженог.¹¹ У таква метафоричка пресликавања спадају нпр.

типично су конкретнији, односно непосредније појмљиви и јасније структурирани него циљни домени (тако у уобичајене изворне домене спадају нпр. људско тело, простор, кретање, садржавање, физичка сила, светлост/тама, топлота/хладноћа, здравље/болест, животиње, биљке, машине, зграде итд., а у уобичајене циљне домене нпр. емоције, мишљење/разумевање, време, живот/смрт, људски односи, стања, радње, комуникација, друштво, политика, економија, морал итд.; в. Кевечеш 2002: 15–25). По истом принципу, тј. од јасније ка нејасније структурираном, могућа су и метафоричка пресликавања у којима су и изворни и циљни домен конкретни, као нпр. људи су животиње, људи су биљке, људи су машине и сл. (в. ниже о метафоричком систему великог ланца постојања).

10 За детаљнији увид у значај, сложеност и когнитивну продуктивност сликовних схема в. Хампе 2005.

11 Теоријско-термиолошко одређење примарних метафора које развија Грејди (1997, 1999) надовезује се на иницијална разматрања Лејкофа и Џонсона (1980: 147–156) о значају уте-

РАЗУМЕВАЊЕ ЈЕ ВИЂЕЊЕ, ВАЖНО ЈЕ ВЕЛИКО, ПРИВРЖЕНОСТ ЈЕ ТОПЛОТА, СЛИЧНОСТ ЈЕ БЛИЗИНА, ВИШЕ ЈЕ ГОРЕ, ТЕШКОЋА ЈЕ ТЕРЕТ, СВРХА ЈЕ ОДРЕДИШТЕ ИТД. (за преглед в. Лејкоф и Џонсон 1999: 45–59). Будући да се изворни и циљни домени примарних метафора у универзалном утеловљеном искуству јављају здружено, оне имају привилеговани когнитивни статус, усвајају се аутоматски и несвесно, имају просту структуру која се не може разложити на основнија пресликавања, и широко су распрострањене (потенцијално и универзалне) у различитим језицима и културама.

С друге стране, комплексне метафоре – какве су нпр. СВРСИСХОДАН ЖИВОТ ЈЕ ПУТОВАЊЕ, ТЕОРИЈЕ СУ ЗГРАДЕ, ДРУШТВЕНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ СУ БИЉКЕ, КОРУПЦИЈА ЈЕ БОЛЕСТ ИТД. – не проистичу из непосредног опојмљавања утеловљеног искуства, већ укључују сложенија појмовна пресликавања, која су често социокултурно мотивисана, и могу се разложити на примарне метафоре које улазе у њихов састав, као што и саме могу улазити у састав још комплекснијих метафора. Тако се, рецимо, комплексна метафора СВРСИСХОДАН ЖИВОТ ЈЕ ПУТОВАЊЕ заснива на примарним метафорама СВРХА ЈЕ ОДРЕДИШТЕ и РАДЊА ЈЕ КРЕТАЊЕ, а са друге стране улази у састав комплексније метафоре ЉУБАВ ЈЕ ПУТОВАЊЕ, која притом укључује и примарне метафоре ОДНОС ЈЕ ОГРАЂЕНИ ПРОСТОР и БЛИСКОСТ ЈЕ БЛИЗИНА (Лејкоф и Џонсон 1999: 60–73).

У вези са хијерархијско-структурном повезаношћу метафора, према критеријуму општости разликују се генеричке и специфичне метафоре, и на тој основи се разматра груписаност метафора у системе (Лејкоф и Тарнер 1989, Лејкоф 1993). На генеричком нивоу, посебно се издвајају метафорички системи СТРУКТУРЕ ДОГАЂАЈА (који чине метафоре СТАЊЕ ЈЕ МЕСТО, ПРОМЕНА ЈЕ КРЕТАЊЕ, УЗРОК ЈЕ СИЛА, РАДЊА ЈЕ САМОИЗАЗВАНО КРЕТАЊЕ, СВРХА РАДЊЕ ЈЕ ОДРЕДИШТЕ КРЕТАЊА, ТЕШКОЋЕ У ВРШЕЊУ РАДЊЕ СУ ПРЕПРЕКЕ НА ПУТУ ИТД.) и великог ланца постојања (којим се у метафоричкој хијерархији повезују људи, животиње, биљке, предмети и природне физичке ствари, и који омогућава да се људске особине или понашања разумеју на основу карактеристичних својстава других бића или неживих ентитета). У овако хијерархијски устројеним метафоричким системима, метафоре нижег нивоа типично наслеђују језичке манифестације метафора вишег нивоа (тако нпр. језички израз *наћи се на раскрсници* у оквиру метафоричког система СТРУКТУРЕ ДОГАЂАЈА може, на различитим нивоима општости, представљати реализацију општије метафоре СВРСИСХОДАН ЖИВОТ ЈЕ ПУТОВАЊЕ или специфичнијих метафора ЉУБАВ ЈЕ ПУТОВАЊЕ, КАРИЈЕРА ЈЕ ПУТОВАЊЕ ИТД.).

мељености појмовних метафора у искуственим корелацијама. У погледу природе појмовних пресликавања, за метафоре које извиру из непосредних корелација у утеловљеном искуству, у когнитивнолингвистичкој литератури истиче се да оне заправо почивају на метонимијској повезаности појмова; с тим у вези, метонимија се разматра као когнитивни механизам унутар-доменског пресликавања који је основнији од метафоре (за општи преглед в. Пантер и Торнбург 2007). Питање односа метафоре и метонимије превазилази оквиру овог рада, али свакако бисмо скренули пажњу на метонимију као на још једну важну појмовно-језичку појаву за коју би ваљало размотрити сличности и разлике у начинима на које се третира у когнитивној лингвистици и у теорији релеванције.

У вези са природом мотивисаности метафоричких пресликавања, теорија појмовних метафора, као што је већ речено, у први план истиче искуствене корелације (посебно оне утемељене у телесном искуству), али, такође, препознаје и друге основе стварања метафоричког значења. На пример, Лејкоф и Гарнер (1989: 89–96) издвајају *сликовне метафоре* (енгл. *image metaphors*), које настају тако што се једна конвенционална ментална слика пресликава на другу на основу структурног упаривања – као у експланаторном примеру Бретоновог стиха *Моја жена... чији је сатрук пешчани сат*, где се облик пешчаног сата ментално наноси на облик женског тела. За разлику од претходно описаних појмовних метафора (којима се, да подсетимо, елементи и односи појмовне структуре пресликавају из једног искуственог домена на други, и које имају стожерну улогу у опојмљавању апстрактног искуства и организацији менталног лексикона), сликовне метафоре су једнократна појмовна пресликавања, перцептивно су условљене и когнитивно једноставније, не служе систематском разумевању апстрактних појмова, већ сликовитом менталном представљању конкретних појмова, и не мотивишу систематски повезане метафоричке језичке изразе. Продубљујући испитивање разлика између сликовних и појмовних метафора, Кликовац (2008: 66) редефинише метафору као „*виђење или разумевање једне појаве као друге (или једног искуственог домена као другог)*” [курзив у оригиналу], при чему као могући кровни термин за „виђење или разумевање” сугерише термин „интерпретација”.

У широј теоријској елаборацији, значајна је Грејдијева (1999) дистинкција између метафора заснованих на искуственим корелацијама (енгл. *correlation metaphors*) и оних које су засноване на уоченој наликости између изворног и циљног појма (енгл. *resemblance metaphors*). У потоњу групу поред сликовних метафора спадају и класични примери метафоричких предикација типа *Ахил је лав*, чија се мотивисаност не може непосредно објаснити искуственим основама појмовног пресликавања *храбри људи су лавови*, већ се то појмовно пресликавање успоставља на основу уочавања заједничког обележја храбрих људи и лавова. Притом, теоријско-терминолошко одређење ‘*resemblance metaphors*’ тј. ‘метафора заснованих на уоченој наликости’ одражава за когнитивно-лингвистички приступ карактеристичан одклон од класичне, објективистичке ‘теорије сличности’, по којој се метафоре заснивају на унапред постојећој *сличности* (енгл. *similarity*) између појмовних ентитета, а која очито не може да објасни метафоре засноване на искуственим корелацијама (где између метафорички повезаних појмова уопште нема априорне сличности, већ је поимање сличности последица метафоре) и уједно наглашава активну улогу субјективног опажања и представљања у стварању метафоричког значења.¹²

12 Преводно терминолошко решење *наликост* : *сличност* спрема енгл. *resemblance* : *similarity*, према Кликовац (лична кореспонденција). У вези са проблематиком узрочно-последичног односа појмовних метафора и сличности в. и Кликовац (2004: 103–112), где ауторка метафоре

2.4. РАМИФИКАЦИЈА ТЕОРИЈЕ ПОЈМОВНИХ МЕТАФОРА И ДОДАТНИ АСПЕКТИ КОГНИТИВНОЛИНГВИСТИЧКОГ ПРИСТУПА МЕТАФОРИ

Теорија појмовних метафора подстакла је бројна и разноврсна истраживања, која се, угрубо, могу сагледати у два правца: с једне стране ка уму и мишљењу, а с друге ка језику и комуникацији. Први правац, који прожима интердисциплинарну област когнитивних наука, обухвата психолошка испитивања когнитивне реалности метафора, где бројне експерименталне студије потврђују да у формирању и развоју појмова искуствено утемељене метафоре имају кључну улогу (за преглед в. Гибс 2017), и, с друге стране, истраживања у области неуронауке, где се развија неуронска теорија метафора (в. Лејкоф 2008), у оквиру које се експериментално потврђује да се искуствене корелације које мотивишу примарне метафоре остварују и путем неуронских веза, односно да здруженост чулно-моторног и субјективног искуства доводи до истовремене активације и повезивања одговарајућих неуронских мрежа.

У оквиру другог правца, који се фокусира на језичку употребу, уочљива су теоријско-методолошка укрштања са корпусном лингвистиком и анализом дискурса (Колер 2004, Чартерис-Блек 2004, Дејнан 2005, Семино 2008). Притом се посебна пажња посвећује проблематици методологије идентификовања метафоричких израза у аутентичној језичкој употреби (*Pragglejaz* група 2007, Стен и др. 2010), уз импликације за реконструисање подлежаћих појмовних метафора, а надаље и проблематици односа метафора као когнитивно утврђених појмовних пресликавања с једне и специфичних дискурсно уобличених и комуникацијски истакнутих метафора с друге стране (Музолф и Цинкен 2009, Стен 2017). У вези са овим потоњим аспектом, уочљиво је продубљивање теоријског јаза између проучавалаца који се у приступу метафори усредсређују на значај утеловљене когниције и оних који у први план истичу значај дискурса и комуникације у друштвеној интеракцији (за преглед в. Гибс 2017, Расулић 2017а). Наше је становиште да метафору треба посматрати као вишедимензионалну појаву која прожима различите нивое опојмљавања човековог искуства и функционише у динамичкој интеракцији когниције, дискурса и комуникације (за дескриптивно-теоријски поткрепљену аргументацију у овом смислу в. Расулић 2008, 2015 у штампи).

С обзиром на сложену природу односа између метафоричких израза и појмовних метафора, и са тиме повезано а за предмет овог рада непосредно релевантно питање природе стварања и разумевања метафоричког значења у језику, наглашавамо следећа два аспекта когнитивнолингвистичког приступа, на које теоријска разматрања у претходном одељку већ упућују, али који се у литератури неретко пренебрегавају због парцијалног фокусирања на само одређене видове испољавања метафора.

засноване на унапред постојећим сличностима карактерише као *откривачке*, а оне које стварају сличности као *стваралачке*.

Прво, постулирањем појмовних метафора, односно суштинске метафоричности појмовног система, наглашава се конститутивна улога метафоре у мишљењу, али се не тврди да су сва метафоричка пресликавања когнитивно истоврсна, нити да се сваки метафорички језички израз може аналитички објаснити на исти начин. Друго, теоријским одређењем метафоре као фундаменталног чиниоца когниције и истицањем утемељености метафоричког мишљења у телесном искуству не пориче се функционисање метафоре као производа и чиниоца друштвено-културног искуства, и не искључује се могућност да се метафоричка појмовна пресликавања динамички успостављају у непосредној језичкој комуникацији и ситуационом контексту.

С тим у вези, за когнитивнолингвистички приступ метафори релевантна је и теорија појмовног обједињавања одн. стапања (енгл. *conceptual integration (blending)*), коју развијају Фоконије и Тарнер (1998, 2002). Према овој теорији, која настоји да објасни опште механизме креативног мишљења и динамичког грађења значења, па се из те перспективе бави и метафором, дводоменски модел метафоричких пресликавања, заступљен у теорији појмовних метафора, подводи се под општији модел појмовног обједињавања, који настаје на основу неколико умрежених менталних простора (енгл. *mental spaces*), одн. делимичних и привремених појмовних склопова који се за потребе непосредног разумевања у свести говорника/слушаоца динамички стварају активирањем енциклопедијског знања. Мрежу појмовног стапања чине најмање два улазна ментална простора (енгл. *input spaces*), из којих се елементи селективно пресликавају и пројектују с једне стране у генерички простор (енгл. *generic space*), који садржи апстраховане елементе заједничке улазним просторима, а с друге стране у резултујући стопљени простор, одн. појмовни амалгам (енгл. *blended space/conceptual blend*), који садржи новонасталу структуру и односе којих нема у улазним просторима понаособ. Појмовно стапање не односи се само на метафоричка пресликавања, али у вези са њима, кључна новина у односу на дводоменски модел Лејкофа и Џонсона, који наглашава једносмерност пресликавања од изворног ка циљном домену, тиче се (вишесмерне) динамике појмовних пресликавања у стварању новонастале структуре у метафоричком појмовном амалгаму, као у следећем илустративном примеру (Грејди и др. 1999):

(2) Овај хирург је касапин.

У овом случају, како показују Грејди и др. (1999), Лејкофов и Џонсонов модел метафоричког пресликавања усмереног од изворног ка циљном домену (где се 'касапин' пресликава на 'хирурга', 'животиња' на 'човека', 'сатара' на 'скалпел' итд.) заправо не објашњава кључни елемент новонасталог метафоричког значења – да хирург није довољно стручан у свом послу. Наиме, пошто појам касапин сам по себи не подразумева елемент нестручности, тај се елемент не може ни пре-

сликавати директно из изворног у циљни домен. Његово присуство у резултујућем метафоричком значењу може се, међутим, објаснити на основу динамике појмовног стапања, а с обзиром на некомпатибилност односа средство–циљ у улазним менталним просторима: у менталном простору КАСАПИН, циљ је да се животиња убије и да се месо транжира, док је у менталном простору ХИРУРГ циљ да се човек зацели и преживи; селективно пројектовање ових некомпатибилних односа у новонасталој структури метафоричког појмовног амалгама даје елемент нестручност хирурга, који не постоји ни у једном од улазних простора.¹³

У вези са односом теорије појмовних метафора и теорије појмовног стапања, можемо констатовати следеће: теорија појмовног стапања, која у појединим случајевима може прецизније да објасни динамичке аспекте метафоричких појмовних пресликавања и грађења метафоричког значења, значајно проширује и надограђује теорију појмовних метафора, али не може да је замени, јер је сложени теоријски апарат појмовног стапања заправо излишан за објашњавање великог дела једносмерних конвенционалних метафоричких појмовних пресликавања и на њима заснованих метафоричких израза.

Да резимирамо: когнитивнолингвистички приступ метафори, оличен у теорији појмовних метафора (мада не на њу и сводљив), не претендује да метафору дефинише унитарно, путем неопходних и довољних услова, већ да осветли значај и сложеност метафоричког мишљења у различитим појавностима, укључујући и стварање и разумевање различитих видова метафоричког значења у језику. У том смислу, сходно когнитивнолингвистичким увидима о улози прототипске категоризације у свеукупној концептуализацији (за преглед в. Тејлор 1989 [2003³]), као смерницу за даља разматрања указујемо на могућност да се метафора сагледа као категорија прототипске структуре и расплутних граница (чији припадници не деле исти скуп особина и немају сви исти статус, већ су организовани око когнитивних референтних тачака и међусобно повезани по принципу породичних сличности, а у складу са когнитивном економичношћу као општим принципом категоризације који подразумева максимум информација уз минимум когнитивног напора). Кроз ту призму гледано, у односу на општа својства од значаја за прототипску организацију појмовно-значењских категорија (утемељеност у конкретном физичком искуству, применљивост на велики број ситуација, могућност прилагођавања нових појмовних садржаја, продуктивност у погледу надовезивања значења, фреквентност у реализацији, централност у структури категорије и општи интерпретативни потенцијал), као изразито (не нужно и једино) прототипско језгро у категорији метафоре указују се примарне појмовне метафоре, утемељене у утеловљеним искуственим корелацијама.

13 За когнитивнопрагматичку анализу примера (2) према дескриптивном *ad hoc* приступу в. Вилсон и Карстон (2006).

3. КОГНИТИВНОПРАГМАТИЧКИ ПРИСТУП МЕТАФОРИ

3.1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Когнитивнопрагматичка теорија релеванције (Спербер и Вилсон 1986 [1995²]) заговарала је, у почетку, имплицатурну анализу метафоре, као и Грајсова инференцијална прагматика (1989), али из перспективе оделитог инференцијалног модела за тумачење исказа (в. нпр. Карстон 2002).

Наглашавамо, међутим, да је основна преокупација инференцијалне прагматике (Грајсове и теорије релеванције) усмерена ка формулисању општих принципа на основу којих се може објаснити тумачење значења у комуникативној интеракцији. Из ове перспективе, а супротно усмерењу когнитивне лингвистике, метафора се посматрала у континууму сродних појавности тзв. „фигуративног” језика. Не зачуђује, стога, да су управо језичке метафоре биле у фокусу анализе.¹⁴

3.2. ПРЕТЕЧА КОГНИТИВНОПРАГМАТИЧКОГ ПРИСТУПА МЕТАФОРИ: ГРАЈСОВА ИМПЛИКАТУРНА АНАЛИЗА

Сагледавајући комуникацију као кооперативни подухват рационалних саговорника, Грајс (1989) утемељује свој модел у прагматичком, кооперативном принципу и пратећим конверзацијским максимама. Истичемо два момента за која сматрамо да су кључна, како за Грајсову имплицатурну анализу метафоре, тако и за хипотезу о примату дословног над метафоричким значењем у тумачењу исказа.¹⁵ Оба произлазе, према нашем мишљењу, из Грајсовог настојања да очува дескриптивну и експланаторну адекватност свог оригиналног, инференцијалног модела комуникације.¹⁶

Један се тиче линеарности семантичко-прагматичког интерфејса: кодни удео (језички или конвенционални – Грајсов конструкт *what is said* ‘оно што се каже’, тј. оно што говорник експлицитно исказује) служи као инпут за генерирање говорничког додатног, намераваног значења, које је инференцијалне природе (Грајсов конструкт *what is conversationally implicated* ‘оно што се конверзационо имплицира’, тј. на генерализован или партикуларизован начин). Сходно томе, рационална (тј. свесна и промишљена) претпоставка саговорника, приликом тумачења исказа, јесте да говорник поштује кооперативни принцип када формулише свој

14 Напомињемо, ради прецизности, да инференцијална прагматика (а тиме и когнитивна прагматика теорије релеванције) ређе користи корпус и махом се ослања на анализу хипотетичких примера јер је основни циљ објашњење когнитивно-комуникативних механизма у разумевању људске комуникације.

15 Потоње студије, међутим, показале психолошку неодрживост Грајсове хипотезе да се прво приступа дословном па тек онда метафоричком значењу (в. нпр. Карстон 2002, Тендал и Гибс 2008, Вилсон 2011).

16 Ипак, Грајс није водио рачуна о елеганцији, као једном од основних принципа у формулисању теорије (тј. објашњењу феномена, који су предмет истраживања, у што мањем броју експланаторних поступака).

исказ, чак и када не поштује неку од конверзацијских максима (квантитета, квалитета, односа или начина).¹⁷ Битна импликација оваквог модела комуникације јесте да саговорник најпре тражи смисао на плану семантике говорниковог исказа (тј. кодираниг или дословног значења) и да, ако је ту не нађе, онда инференцијално дође до (контекстуално) одговарајуће имплицатуре као поенте укупног говорниковог значења (Грајсов конструкт *what is meant* 'оно што се мисли', тј. намеравано (кодно и инференцијално) значење исказа).¹⁸ Када употреби метафору (или неку другу реторичку фигуру), говорник крши конверзацијску максиму квалитета¹⁹ на нивоу семантике исказа, да би пренео своје значење, као поенту исказа, на прагматичком, имплицатурном плану.

Као илустрацију, наводимо следећи пример:²⁰

[Ситуациони контекст: властита именица *Никола* додељује се људском референту]

(3) (а) Никола је компјутер.

(б) нпр. +> 'Никола је натпросечно паметан'²¹

У семантичком делу исказа (3а) крши се максима квалитета јер референт кодирани властитом именицом *Никола* не може да буде ствар (нпр. компјутер). Како је дословно значење исказа очито неистинито, саговорник претпоставља да је поента исказа у прагматичком (тј. инференцијално изводљивом) делу којим се генерира конверзациона импликатура (3б). Међутим, у Грајсовом моделу комуникације остаје нејасно на који начин долази до когнитивног повезивања два ентитета у језичкој метафори, као у примеру (3): људског агенса (*Никола*) с тематским агенсом (*компјутер*) чиме се субјекту додељује попридевљено значење 'натпросечно интелигентан'.

Други моменат тиче се Грајсовог „спасавања” инференцијалног модела комуникације када је постало јасно да се извесни језички феномени, попут реторичких или стилских фигура, не могу изравно објаснити имплицатурном анализом *à la Grice*. Зато је Грајс увео додатни конструкт *као да се каже* (енгл. *making as if to say*). Контрааргумент Грајсовом семантичко-прагматичком интерфејсу долази из табора постграјсовске теорије релеванције (в. Карстон 2002): ако се конверзационе имплицатуре генерирају на основу оног што говорник каже, а будући да

17 Различити су начини непоштовања конверзацијских максима: директно кршење (енгл. *violation*), ограђивање (енгл. *hedging*) или изигравање (енгл. *flouting*).

18 За инференцијално и когнитивно прагматички теоријско-терминолошки апарат на српском језику в. Мишковић-Луковић 2015.

19 Према Грајсовој максими квалитета, говорник не треба да да ни неистинит исказ ни исказ за који нема довољно доказа.

20 Пример је намерно (мада модификовано) преузет из Вилсон (2011) ради јаснијег истицања сличности и разлика између: а) Грајсове имплицатурне анализе, б) имплицатурне анализе теорије релеванције и в) експлицатурне анализе теорије релеванције.

21 Следећи типографску конвенцију инференцијалне прагматике Грајсове провенијенције, симбол '+>' користимо за пропозицију која се генерира као конверзациона импликатура. Једноструке наводнике користимо као симбол за пропозицију (исказа).

реторичком или стилском фигуром говорник заправо ништа *не каже* (тј. на семантичком плану исказа), како уопште долази до генерирања конверзационе импликатуре која је носилац поенте говорниковог значења?

У нашем раду, напротив, Грајсов потоњи конструкт преиспитујемо у новом руху, тј. као претечу интерпретативног наспрам дескриптивног приступа метафори у оквиру когнитивнопрагматичке теорије релеванције (в. Мишковић-Луковић 2013, 2014) а тиме и као основу за превазилажење теоријско-методолошких разлика у третману метафоре у поређењу с когнитивнолингвистичким приступом.

У наставку овог дела, образлажемо дескриптивни наспрам интерпретативног приступа метафори.

3.3. ДЕСКРИПТИВНИ КОГНИТИВНОПРАГМАТИЧКИ ПРИСТУП МЕТАФОРИ

Почетни приступ метафори из перспективе теорије релеванције такође је била импликатурна анализа (в. Спербер и Вилсон 1986 [1995²²]). С обзиром на то да је ова позиција напуштена, нећемо се њоме посебно бавити (в. Мишковић-Луковић 2013, 2014) осим да истакнемо да и она спада у дескриптивни приступ метафори.^{22, 23}

Садашња позиција теорије релеванције (в. нпр. Карстон 2002, Вилсон 2011, Мишковић-Луковић 2013, 2014) помак је ка експликатурној анализи метафоре, као једног од начина лабаве употребе језика (енгл. *loose use*). У основи је прагматички (инференцијални) процес формирања *саопшћеној* концепта (тзв. *ad hoc* концепт) на основу *кодираној* (тј. лексичког) концепта. Говорниково намеравамо концептуално значење добија се као резултат контекстуалне модулације лексичког концепта: ширењем денотације (реферирајућег језичког израза) и на основу занемаривања (тј. одбацивања) податка који је похрањен у логичком улазу за дати лексички концепт (нпр. 'врста машине' за концепт КОМПЈУТЕР у примеру (3а)). Тиме саопштени концепт (тј. концепт који спада у говорникову комуникативну намеру) постаје истиносно-вредносни пропозициони конституент дескриптивне употребе језика (за разлику од лексичког концепта који је конституент (семантичке) логичке форме).²⁴

22 Укратко, ради јаснијег поређења, концептуални конституенти пропозиције исказа (3а), НИКОЛА и КОМПЈУТЕР, типично не улазе у субјекатско-предикатски однос. Приликом тумачења метафоричког исказа, саговорник репрезентује оне податке из енциклопедијских улаза датих концепата који заједно, на релевантан начин, омогућавају инференцијално извођење поенте исказа као скупа слабијих импликатура (нпр. да је Никола паметан, да логично размишља или, пак, да је безосећајан и сл.). Импликатурна анализа теорије релеванције, иако разрађенија у поређењу с Грајсовом, такође има кључни недостатак – психолошку немотивисаност повезивања релевантних енциклопедијских улаза метафором повезаних концепата.

23 Следећи когнитивнопрагматичку типографску конвенцију, концептуалне (тј. пропозиционе) конституенте означавамо верзалом.

24 Језички израз који кодира концептуалну информацију има своју адресу у меморији. Она се састоји од три улаза (за разлику од процедуралног кодирања, као што су тзв. „маркери дискурса“, в. нпр. Мишковић-Луковић 2006): језичког (подаци о морфосинтаксичким обележјима), логичког (једносмена инференцијална правила) и енциклопедијског (подаци који се похрањују

Из перспективе когнитивно прагматичког модела комуникације теорије релеванције (Спербер и Вилсон 1986 [1995²], Карстон 2002) издвајамо неколико кључних момената који се тичу метафоре (у поређењу са Грајсовим приступом). Основна је хипотеза о радикалном контекстуализму, тј. о инференцијалном попуњавању семантичког дела исказа (логичке форме) до пуне (истиносно-вредносне) основне пропозиције исказа за коју говорник јемчи, тј. до експликатуре (енгл. *explicature*). Интерпретативна стратегија саговорника (несвесна и рефлексивна, за разлику од Грајсовог кооперативног принципа) јесте стратегија најмањег напора (енгл. *least-effort strategy*): интерпретативне хипотезе се формирају на основу когнитивне приступачности (почевши од најједноставнијих). У основи је оптимална релеванција исказа (енгл. *optimal relevance*) као баланс између саговорничког уложеног напора (енгл. *cognitive effort*) у тумачењу исказа и когнитивних ефеката (енгл. *cognitive effects*) које добија када протумачи говорничков исказ на намераван начин (својеврсна „ментална награда“).²⁵ За разлику од Грајсовог линеарног модела семантике и прагматике исказа, теорија релеванције постулира когнитивно оправдан (и експериментално потврдљив) модел узајамног паралелног прилагођавања експлицираних и имплицираних пропозиција (в. нпр. Бартон-Робертс 2007).

Дакле, лексичко-прагматички процеси, где спада и употреба метафоричких исказа, експланаторно су утемељени, на елегантан начин, у конструктима оптималне релеванције, стратегије најмањег напора, инференцијалног процеса узајамног прилагођавања експликатура и импликатура, као и у инференцијалном процесу формирања концепата *ad hoc*. Другим речима, подстакнути су саговорничковом потрагом за оптималном релеванцијом исказа, следе пут најмањег напора у тумачењу тако што се међусобно прилагођавају контекстуалне премисе, инференцијално добијен експлицитни садржај и когнитивни ефекат исказа, а завршавају се када се саговорничково очекивање релеванције говорничковог исказа задовољи (или прекине ако се до релеванције не дође).

Као илустрацију, у примеру (4) наводимо различита контекстуална тумачења наведене језичке метафоре (3а):

- (4) А: Мислиш да ће се Никола снаћи као банкарски службеник?
Б: Ма Никола је (прави) компјутер.

- (5) А: Никола је твој пријатељ?
Б: Шта да кажем? Никола је (прави) компјутер.

Лексички израз *комијуџер*, који је концептуални конституент декодираних логичке форме, активира инференцијално формирање

током живота појединца – идиосинкратички или као аспекти различитих стереотипа: друштвених, религијских итд.).

25 Детаљније о семантичко-прагматичком интерфејсу из перспективе теорије релеванције, в. Мишковић-Луковић (2015).

(прагматичког) саопштеног концепта КОМПЈУТЕР*,²⁶ који постаје пропозициони (истиносно-вредносни) конституент експликатура које се добијају на основу одговора (4Б) и (5Б). Које ће енциклопедијске податке саговорник конкретно користити у формирању *ad hoc* концепта КОМПЈУТЕР* зависи од потраге за оптимално релевантним одговором у контексту питања (4А) и (5А): (имплициран) потврдан одговор у примеру (4) и (имплициран) негативан одговор у примеру (5). Бирају се, наиме, оне енциклопедијске карактеристике компјутера које су применљиве на људе (нпр. прецизност, непогрешивост, брза обрада бројева и сл. или, пак, да су машине без осећања, емпатије итд.).

Другим речима, комуникативна намера говорника, када употреби метафору, испољава се у *неисшицању* ниједне јаке поенте исказа – саговорнику се препушта инференцијални избор контекстуалних премиса, когнитивних ефеката и контекстуалног употпуњења декодираног садржаја на релеванцијом ограничени начин и на основу најприступачнијих интерпретативних хипотеза. Зато се овакав начин комуникације назива „слабом комуникацијом” у теорији релеванције (енгл. *weak communication*, в. нпр. Вилсон 2011).²⁷

Елеганција теорије релеванције у објашњењу комуникације („обичне”, свакодневне наспрам „креативне”, поетске), па тако и метафоре,²⁸ јесте у истоветном кодно-инференцијалном механизму (за разлику од традиционалног, реторичког приступа и Грајсове прагматике). Наиме, комуникација је когнитивно „скуп” процес: истовремено се улаже ментални напор али се очекују и адекватни резултати тог напора, посебно ако узмемо у обзир свакодневне видове интеракције, који се одвијају у милисекундама (Спербер и Вилсон 1986 [1995²], Карстон 2002). Истичемо, међутим, још један значај употребе метафоре у обичном језику (као у примерима (4) и (5)) који се неретко занемарује: ако је релеванција питања у добијању одговора, онда се метафором скраћује инференцијални поступак у тумачењу исказа јер се уместо директног одговора (који није когнитивно скуп, али нема ни когнитивних ефеката те потенцијално изазива допунске интеракционе следове) метафором истовремено саопштава и разлог (нпр. зашто говорник сматра да ће Никола бити добар банкарски службеник, као у примеру (4), или зашто говорник мисли да Никола не може да буде прави пријатељ, као у примеру (5)).

Дескриптивни приступ метафори, што је стандардна позиција теорије релеванције (в. нпр. Карстон 2002, Вилсон и Карстон 2007, Вилсон 2011) сврстава у исту врсту апроксимативну, хиперболичку и метафоричку употребу језика, као видове прогресивног прагматичког одвајања од денотације лексичког концепта, која је језгро семантичког (кодираног) значења. Насупрот томе, међутим, иронија, ехоична

26 Следећи когнитивнопрагматичку типографску конвенцију, *ad hoc* концепт обележавамо звездом.

27 Слаба комуникација се не везује искључиво за метафоричке исказе и генерирање слабих импликатура. В. нпр. Мишковић-Луковић (2009) за разраду овог конструкта на нивоу слабих експликатура.

28 О редуccionистичком приступу метафори в. Спербер и Вилсон (2008).

алузија и метајезичка негација, на пример, спадају у интерпретативну употребу језика будући да је поента потоњих исказа у препознавању извесног пропозиционог конституента као *интерпретације* нечијег лексичког израза ради испољавања говорниковог (не)одобравајућег пропозиционог става.²⁹

Ако се вратимо примерима (4) и (5), у којима се људски референт доводи у везу са савременим комуникационим уређајем, можемо поставити питање како да проверимо универалност теорије, рецимо, у ситуационом контексту ретких и изолованих примитивних заједница које нису упознате са савременим достигнућима, па тако ни с компјутером? Објашњење није изравно; наиме, теорија релеванције (в. нпр. Вилсон 2011) бави се овим питањем (у оквиру савременог друштвеног уређења) на основу конструкта когнитивних пречица проистеклих из учестале употребе (енгл. *routinisation*). Поједностављено приказано, то значи да ако се датом метафором повезују ентитети и ако се дато повезивање учестало користи, долази до стварања својеврсне „менталне навике”, што утиче на брже инференцијално повезивање језички кодираних ентитета/догађаја/својстава, у контексту, а тиме и на добијање адекватних когнитивних ефеката говорниковог исказа.

На први поглед, елеганција теорије релеванције је очувана и када се ради о метафори. Сматрамо, међутим, да је дескриптивни приступ метафори недовољно теоријски мотивисан, односно да је интерпретативни приступ може адекватније објаснити у оквиру истог модела комуникације.

3.4. ИНТЕРПРЕТАТИВНИ КОГНИТИВНОПРАГМАТИЧКИ ПРИСТУП МЕТАФОРИ

Строго узевши, код дескриптивног приступа језичкој метафори, као у примеру *Никола је комјутер*, долази, парадоксално, до формирања неистините експликатуре. Зато је постулирање инференцијалног процеса формирања концепта *ad hoc* суштински битно.

Ипак, као и код Грајса, остаје нејасно како долази до повезивања релевантних енциклопедијских података који су похрањени у семантици концептуалних лексема на основу којих би се инференцијално добило намеравао тумачење метафоричког исказа (чак и у смислу континуума од јачих експликатура (код учесталијих метафора у свакодневној комуникацији) ка све слабијим експликатурама (нпр. код креативне употребе метафоре у свакодневној комуникацији или, пак, поетских метафора у књижевности)).³⁰ У окриљу саме теорије релеванције одавно је указано на овај проблем:

29 Нпр. саговорниковог израза, говорниковог израза у прошлости/будућности или некакве „опште-познате истине”.

30 Разјашњења ради, експликатурни приступ метафори не значи да се тумачење метафоричких исказа ограничава на овом плану. Напротив, *ad hoc* концепт, као пропозициони конституент дескриптивне, а тиме и истиносно-вредносне пропозиције исказа, надаље омогућава генерирање јачих и слабијих импликатура у зависности од контекста.

Неопходних података једноставно нема те зато не могу ни да постану [инференцијално – прим. аутора] доступни. Нити су, претпостављамо, [још увек] присутни у енциклопедијском улазу [...] јер, да јесу, предикација би била бесмислена а исказ неинформативан. На основу интуиције, рекли бисмо да се својства [субјекта] некако доводе у везу са својствима [предикације] чиме се изразито истичу нека друга својства која се могу предикационо довести у везу са [субјектом]; у овом опису управо израз 'некако' треба проучити.³¹

(Карстон 2002: 350)

Интерпретативни приступ метафори први пут је скициран у Мишковић-Луковић (2013). Овде га укратко представљамо и донекле модификујемо у складу са теоријско-компаративним циљем рада.

У *интерпретативној*³² језичкој употреби основна пропозиција исказа није дескрипција (датог или пожељног) стања ствари него репрезентација неке друге (дате или пожељне) репрезентације. Стога се метареизентациони однос заснива на (мањој или већој) сличности међу пропозицијама (Спербер и Вилсон 1986 [1995²]);³³ то, надаље, значи да се укида истиносно-вредносно ограничење које је везано за дескриптивну језичку употребу. У основи инференцијалног тумачења лексема сада је на снази посебна врста *ad hoc* концепта, тзв. „атрибутивни концепт”. Дакле, ако говорник користи лексички израз на атрибутиван начин, ограђује се од његовог дескриптивног садржаја *приписујући* га неком другом лицу.³⁴ Говорник може да користи лексички израз и на *ехоичан* начин ако у приписивању намерава да (експлицитно или имплицитно) истовремено изрази и свој став према концептуалном садржају атрибутивног концепта.³⁵

Интерпретативан приступ језичкој метафори илуструјемо наведеним примером *Никола је комјунер* (овде представљено на типографски релевантан начин као пример (6)):

31 Цитат у изворнику: „The required information is just not in there, so is not available to be promoted in accessibility. Nor, presumably, is it (yet) in the encyclopaedic entry [...] since, if it were, the predication would be pointless and the utterance uninformative. Intuitively, what goes on is that properties of [the subject] interact somehow with properties of [the predication] thereby making highly accessible some different properties which can be plausibly predicated of [the subject]; it is the 'somehow' in this description that remains to be cashed out.”

32 Разјашњења ради, термин *интерпретација* користи се двојак у когнитивнопрагматичкој литератури теорије релеванције: а) као хипероним (пропозиција говорниковог исказа је интерпретација говорникове мисли, тј. говорникове менталне репрезентације) и б) као хипоним (дескриптивна (истинитост) наспрам интерпретативне (сличност) употребе говорниковог исказа).

33 Гранични случај је идентичност: формална (тј. језичко-структурна), семантичка и пропозициона.

34 Нпр. саговорнику, трећем лицу, (неким) људима уопштено или чак самом себи у прошлости или будућности.

35 В. Карстон (2002) за детаљно објашњење атрибутивних и ехоичних концепата (енгл. *attributive and echoic concepts*). У когнитивнопрагматичкој литератури, на лексичком плану, највише су се проучавали случајеви ироније (имплицитан неодобравајућ став), ехоичне алузије (имплицитан одобравајућ став), метајезичке негације (експлицитан неодобравајућ став) мада се атрибутивни концепт користи и као окосница за објашњење разних видова допуне или промене концептуалног садржаја (нпр. усвајање, позајмљивање или промена концепата) као и за концепте који, за појединца, остају доживотно атрибутивни (в. нпр. Спербер и Вилсон 2008).

- (6) (a) Никола је 'компјутер'.
(б) 'Никола_x је „компјутер“ (као што би се рекло/помислило)'

Лексема *компјутер* у исказу (6a) (представљено једноструким наводницима) кодира атрибутивно намерава *ad hoc* концепт КОМПЈУТЕР*. Основна пропозиција исказа, тј. експликатура, дата је у (6б) (атрибутивни концепт је представљен двоструким наводницима а имплицитан пропозициони став једноструким заградама).³⁶ Инференцијално тумачење садржаја модулираног концепта КОМПЈУТЕР* (на основу лексичког концепта КОМПЈУТЕР) може се одвијати на начин који је представљен у дескриптивном приступу метафори. Ипак, суштинска разлика је у напуштању хипотезе да се релеванција метафоричких исказа заснива на (не)истинитости предикације, чиме се заправо укида потреба да се мотивисано, на истиносно-условљен начин, објасни повезивање релевантних енциклопедијских података. Другим речима, говорников исказ спада у дескриптивну употребу језика (и тиме потпада под истиносне процене) изузев метафоричког пропозиционог конституента, који се когнитивно издваја као интерпретативан, тј. атрибутиван (и/или ехоичан) концепт, што значи да не зависи од истиносне вредности исказа. Релеванција говорниковог метафоричког исказа, из перспективе саговорниковог тумачења исказа, зависи од препознавања атрибуције; некада ће то бити, рецимо, на основу искуства (нпр. усвајање концепата, у дечијем узрасту, на основу повезивања енциклопедијских података који су похрањени у предикацијом повезаним ентитетима, в. Мишковић-Луковић 2013).

Наводимо неке од предности интерпретативног когнитивнопрагматичког приступа метафори. С једне стране, укидањем истиносно-условљеног ограничења које неминовно прати дескриптиван приступ, елегантно се могу објаснити и случајеви ироничне употребе метафоричких исказа (тј. без раздвајања инференцијалних „колосека“ на дескриптивну употребу (метафора) и интерпретативну употребу (иронија)). С друге стране, и тзв. „рутинизација“ инференцијалног тумачења метафоричких исказа може да проистекне из саговорниковог занемаривања атрибуције услед поновљеног искуственог излагања метафорама које су културолошки истакнуте у датој језичкој заједници. И коначно, код креативних (у обичној употреби језика) или поетских метафора (у књижевности), чија је релеванција у генерирању читавог опсега слабих импликатура (тј. већи когнитивни напор у тумачењу али и (не)реализовани већи когнитивни ефекти у односу на уложен ментални напор), атрибутивни концепти (и/или ехоични концепти) имају комуникативно истакнуту инференцијалну улогу у препознавању говорникове/пишчеве метафоричке намере.

Интерпретативан когнитивнопрагматички приступ метафори, како тренутно видимо, може се надаље развијати у двојаким теоријско-

36 Ознаку 'x' користимо као варијаблу за прагматички процес контекстуалног додељивања референције (у овом примеру властитој именици *Никола*) према конвенцијама теорије релеванције. Симбол користимо илустративно, ради теоријске прецизности. Ипак, будући да он нема суштинског утицаја на дискусију, у раду се занемарује.

аналитичком правцу: један је скициран у Мишковић-Луковић (2013) као „радикално радикална прагматика” на основу репрезентационе хипотезе Бартон-Робертса (2007); други је доследно остајање у оквирима теорије релеванције и инференцијалном процесу формирања концепта *ad hoc*.

Како било, за интерпретативну основу у објашњењу метафоре налазимо претечу у Грајсовом конструкту *као да се каже*, јер сматрамо да је Грајс наслутио суштину датог инференцијалног процеса, али га није могао елегантно објаснити у оквиру модела истакнуте дихотомије у семантичко-прагматичком интерфејсу.

4. КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА И ДИСКУСИЈА

Као што је у уводном делу рада назначено, у новије време учињено је, и са једне и са друге стране, неколико покушаја сагледавања теоријско-методолошке самерљивости когнитивнолингвистичког и когнитивнопрагматичког приступа метафори (Тендал и Гибс 2008, Тендал 2009, Стевер 2010, Вилсон 2011, Гибс и Тендал 2011). Ти пионирски искораци драгоцени су као показатељи значаја међутеоријског дијалога и потенцијалне комплементарности двају приступа, али уједно је у њима уочљива инклинација ка једном одн. другом теоријско-истраживачком оквиру. Тако Тендал и Гибс (2008) и Гибс и Тендал (2011) заговарају комплементарност приступа и истичу повезаност метафора у когницији и комуникацији примарно са становишта когнитивне лингвистике, док Вилсон (2011) разматра сличности и разлике остајући на позицијама дескриптивног експликатурног приступа теорије релеванције. У аналогном кључу, Тендал (2009) и Стевер (2010) непосредније комбинују теоријске конструкте двају приступа и предлажу хибридне моделе, али опет са различитим тежиштима (теоријом појмовних метафора/теоријом појмовног обједињавања у првом одн. теоријом релеванције у потоњем случају). При томе је, генерално, уочљиво опстајање проблематике односа асоцијативности и инференцијалности у когнитивнолингвистичком наспрам когнитивнопрагматичког приступа, као и помањкање ближег сучељавања припадајућих аналитичких поступака.

Надовезујући се на опште налазе наведених аутора, у овом делу рада усредсређујемо се управо на аналитичко поређење конкретних илустративних примера (из српског језика), и у дискусији разматрамо теоријске импликације које проистичу из спроведене напоредне анализе.

Компаративну анализу метафоричких израза из когнитивнолингвистичког одн. когнитивнопрагматичког угла започињемо примерима који су претходно разматрани као илустративни за један одн. за други приступ, а које овде понављамо под (7) и (8) и додатно напоредо разматрамо из алтернативне теоријске перспективе:

(7) Видим шта хоћеш да кажеш.

(8) Никола је компјутер.

Ови примери уједно илуструју и то да се когнитивнолингвистичка теорија појмовних метафора и когнитивнопрагматичка теорија релеванције у потрази за објашњењем природе метафоричког значења усредсређују на различите врсте метафора у језику; на ову околност иначе указују Тендал и Гибс (2008) а потом и Вилсон (2011), мада без ближег аналитичког поређења конкретних примера. Наиме, док су, на плану језичког израза, за когнитивнолингвистички приступ карактеристични примери попут (7), где метафоричка веза није предикацијски експлицирана, већ је садржана у лексичком значењу (*видим разумем (шта хоћеш да кажеш)*),³⁷ за когнитивнопрагматички приступ карактеристични су предикацијски метафорички искази типа „А је Б” (по образцу типичних примера метафоре из класичне реторике), као у примеру (8). Ова разлика у дескриптивном фокусу проистиче, између осталог, из разлике у теоријском третману локуса метафоре (који је, подсећамо, по теорији појмовних метафора, првенствено у мишљењу, а по теорији релеванције, првенствено у језичкој комуникацији), те из последичне разлике у третману статуса метафоре у односу на друге врсте недословног језика и мишљења (где је, подсећамо, метафора по теорији појмовних метафора нарочити когнитивни механизам, а по теорији релеванције само једна врста „лабавог говора”). Ипак, оба приступа у оба случаја (и иначе) препознају метафору као уобичајену појаву у свакодневном језику, сагласна су да се метафоричко значење разуме директно, одн. без претходног приступања дословном значењу, и сагласна су да метафора у одређеним аспектима функционише и на плану когниције и на плану језичке комуникације.

Из когнитивнолингвистичког угла, у оба случаја резултујуће метафоричко значење тумачи се на основу подлежаћих појмовних метафора, одн. међудоменских појмовних пресликавања, наведених у (7') и (8') – с тим што су у питању појмовне метафоре различитих врста, које указују на различите аспекте односа метафоричког језика и мишљења, а чије разазнавање, сматрамо, може допринети теоријском приближавању когнитивнолингвистичког и когнитивнопрагматичког приступа метафори:

(7') Видим шта хоћеш да кажеш. / РАЗУМЕВАЊЕ ЈЕ ВИЂЕЊЕ

(8') Никола је компјутер. / ЧОВЕК ЈЕ КОМПЈУТЕР

37 С овим у вези напомињемо да Тендал и Гибс (2008: 1835), указујући на разлику у метафорима на које се фокусирају теорија појмовних метафора одн. теорија појмовне релеванције, кажу да се когнитивни лингвисти махом усредсређују на метафоре „које имају имплицитне изворне домене” и као илустрацију наводе енглески пример сродан примеру (7), *I don't see the point of your argument [He vidim њоенџу њвој аргументџа]*. Оваква карактеризација захтева додатни коментар: она је, наиме, оправдана са становишта резултујућег метафоричког значења (које се односи на циљне домене, па су из тог угла изворни домени имплицитни), али са становишта самих метафоричких израза ствар је заправо обрнута: наиме, као што се из наведених примера може видети, заправо је изворни домен језички (лексички) експлициран (*видим / see*: ВИЗУЕЛНА ПЕРЦЕПЦИЈА), а циљни домен (РАЗУМЕВАЊЕ) је појмовно-значењски имплициран.

Наиме, појмовна метафора РАЗУМЕВАЊЕ ЈЕ ВИЂЕЊЕ, која обухвата појмовно пресликавање из конкретног, теловљеног изворног домена ВИЗУЕЛНЕ ПЕРЦЕПЦИЈЕ/ВИЂЕЊА на апстрактни циљни домен РАЗУМЕВАЊА, парадигматична је за когнитивнолингвистички приступ метафори утолико што је утемељена у телесном искуству, тј. у корелацији конкретног чулног и апстрактног менталног искуства (примарна метафора), и као таква систематски мотивише одговарајућа метафоричка проширења значења лексема које се у основном значењу односе на визуелну перцепцију (као што је илустровано осталим горенаведеним примерима под (1б)), што је вишеструко потврђено и у унутарјезичкој и у међујезичкој перспективи (Свитсер 1990, Кликовац 2004).

Са друге стране, појмовна метафора ЧОВЕК ЈЕ КОМПЈУТЕР није утемељена у телесном, већ у социокултурном искуству (као једна од конкретизација општије појмовне метафоре ЧОВЕК ЈЕ МАШИНА, а у оквиру метафоричког система великог ланца постојања, којим се у метафоричкој појмовној хијерархији, између осталог, повезују људи и предмети), и заснива се на уоченој наликости између изворног и циљног домена, при чему се метафоричко упаривање и успостављање онтолошких и епистемичких међудоменских кореспонденција остварује у аспектима који су појмовно релевантни и применљиви за оба домена, као што су меморија, обрада података, перцепција, емоције, воља и сл. У случају примера (8), где се циљни појам људског референта (*Никола*) и изворни појам *комјјуџер* експлицитно доводе у везу у предикацијском исказу, резултујуће метафоричко значење је подспецификовано и стога – баш као што предвиђа когнитивнопрагматички приступ – подложно различитим контекстуалним интерпретацијама (*Никола је најширосећно ѓаметан / нејојрешив у рачунању / без емоција* итд.). Међутим, оно што когнитивнолингвистички приступ наглашава је да појмовна метафора ЧОВЕК ЈЕ КОМПЈУТЕР, једном успостављена у социокултурном (и припадајућем језичком) искуству, мотивише и бројне друге метафоричке изразе у којима онтолошке и епистемичке кореспонденције могу бити и специфичније профилисане у резултујућем метафоричком значењу – као у следећим примерима забележеним у разговорном српском језику (у којима је, узгред, видно присуство англицизама, као и иначе у рачунарској терминологији):

- (9) ЧОВЕК ЈЕ КОМПЈУТЕР
Мало сам забаговао.
Морам да се ресетујем.
Гласачи су програмирани.
Има Алцхајмера, хардвер му је добар али софтвер отказује.

У вези са појмовном метафором ЧОВЕК ЈЕ КОМПЈУТЕР (како год да се њене појединачне језичке реализације теоријски тумаче), додатно истичемо да она изворно потиче из научног дискурса когнитивне психологије, која је у другој половини XX века изнедрила рачунарску тео-

рију ума, одн. моделирање структуре и функционисања људског ума на основу појма компјутера (детаљније о томе в. Гешлер 2007). Стога ова метафора може послужити као добар пример за теоријско премошћавање јаза између когнитивног и дискурсног приступа метафори у оквиру когнитивнолингвистичке парадигме, а такође и као спона између когнитивнолингвистичког и когнитивнопрагматичког приступа метафори, јер сведочи о томе да је метафоричко опојмљавање и когнитивно и комуникацијски условљено.

Према когнитивнопрагматичком приступу метафори, у анализи примера (7) (*Видим шта хоћеш да кажеш*) полазимо од кључног питања о оптималној релеванцији исказа за саговорника.³⁸ Како су денотације лексичких израза *видети* и (*исказивати*) различите, а да би се виђење довело у везу с казивањем, мора доћи до знатног проширења денотације глаголског кодирања *видети*. Кодно-инференцијално (тј. семантичко-прагматички) развијена експликатура (као говорникова намеравана основна пропозиција исказа) садржи, стога, пропозициони конституент – саопштени (*ad hoc*) концепт ВИДИМ* – наместо лексичког концепта ВИДИМ, као конституента логичке форме исказа.³⁹ Долази, наиме, до одбацивања дефиниционог својства о врсти (физичког) чула (у логичком улазу концепта) и до занемаривања енциклопедијског својства визуелне перцепције. До овог секвенцијалног корака у анализи,⁴⁰ дескриптивно и интерпретативно моделирање метафоре у окриљу когнитивне прагматике остаје исто. Разлика, ипак, постоји и дубље је природе: према дескриптивном моделу, *ad hoc* концепт утиче на истиносну вредност експликатуре; према интерпретативном моделу, *ad hoc* концепт је атрибутиван (и, потенцијално, ехоичан)⁴¹ те, стога, не подлеже истиносним проценама.

Да бисмо јасније сагледали разлику, замислимо, илустративно, екстремну ситуацију у којој саговорник исказа (7) нема у свом енциклопедијском улазу податак о визуелној перцепцији (нпр. дете које није успело да развије дескриптивни концепт ВИДЕТИ, или одрасла особа која има когнитивни поремећај, или, чак, вештачка интелигенција у роботизи). Наиме, усвајање пуног дескриптивног концепта, кодираног

38 У компаративно-аналитичком делу остајемо у оквирима традиционалнијег лексичко-прагматичког приступа, који се заснива на хипотези о инференцијалном формирању концепта *ad hoc* будући да алтернативни приступ радикално радикалне прагматике намеће детаљну студију *per se*.

39 Семантичка (логичка) форма и њени конституенти аутпут су граматике (тј. језичког модула/парсера). Након инференцијалног обогаћења (у прагматичком процесору, који је подмодул теорије ума) постају пропозициони конституенти експликатуре говорниковог исказа (Спербер и Вилсон 1986 [1995²]).

40 Секвенцијалност, као и терминологија, овде су искључиво примењени у аналитичке сврхе. Не заборавимо да се комуникација одвија у милисекундама, те да моћни прагматички процесор у интеракцији саговорника разрешава интерпретативне недоумице намах и паралелно (ако до недоумица, ипак, дође, долази до рационалног промишљања и (ауто)корекције) (Карстон 2002).

41 Да подсетимо, ако је ехоичан, онда комуникативно исказује и говорников пропозициони став према експликатури чији је конституент дати *ad hoc* концепт (на (контекстуално) изнијансираној скали од одобравања до одбацивања).

лексичким изразом, што се, заправо, своди на попуњавање енциклопедијског улаза, почива на атрибуцији пре него што дође до формирања стабилног, дескриптивног концепта (али в. фусноту 34 о перманентно атрибутивним концептима). Када такав саговорник први пут чује исказ (7), тумачи га на начин представљен у примеру (7“):

(7“)(а) ‘Видим’ шта хоћеш да кажеш.

(б) ‘„Видим“ (као што би говорник рекао) шта хоћеш да кажеш’

Основна пропозиција исказа (7“а) је дескриптивна изузев атрибутивног пропозиционог конституента ВИДИМ* (представљено наводницима у пропозицији (7“б)). Ипак, услед контекстуалне изложености, енциклопедијски улаз лексичког концепта ВИДЕТИ проширује се податком о помаку са визуелне перцепције ка апстрактном значењу ‘разумевања’,⁴² рецимо на начин на који се то чини у когнитивној лингвистици. Пример (7“) додатно, илуструје како „раде“ стандардни когнитивни механизми у развијању атрибутивних до нивоа дескриптивних концепата током процеса усвајања концепата. Ипак, ако до тога не дође (као у наведеним екстремним случајевима), интерпретативни модел може да објасни разлог комуникативног (и когнитивног) неуспеха у комуникацији.⁴³

Другим речима, интерпретативни когнитивнопрагматички приступ метафори није у супротности са когнитивнолингвистичким приступом. Наиме, појмовна метафора РАЗУМЕВАЊЕ ЈЕ ВИЂЕЊЕ, иако није примарни циљ у објашњењу метафоре из перспективе теорије релеванције, може управо да се оформи као енциклопедијско језгро лексичког концепта ВИДЕТИ током процеса рутинизације, којем се онда ефикасније приступа у комуникативној размени.

У вези с примером (8), као и потоњом дискусијом у когнитивнолингвистичком руху (8‘), нећемо понављати когнитивнопрагматичку дискусију (из дела 3), осим да још једном истакнемо компатибилност когнитивнолингвистичке анализе и *интерпретативне* варијанте когнитивнопрагматичке анализе.

Компатибилност је примењива и на исказе у примеру (9). Укратко представљено на примеру *Мало сам забатаовао*, као илустрацији, анализа из перспективе когнитивне прагматике ишла би у правцу следећих код-

42 Овим се, уједно, објашњава, на теоријски елегантан начин, чињеница да саговорник може користити атрибутивни (али и ехоични аспект) метафоре у ситуацијама када је релеванција исказа (тј. његова комуникативна поента у смислу баланса између когнитивних ефеката и процесуалног напора) управо иронична или метајезичка.

43 Наглашавамо, изнова, да наш интерпретативни приступ метафори, за разлику од дескриптивног, а оба из перспективе когнитивне прагматике, почива на разради Грајсовог конструкта „као да се каже“ (енгл. *making as if to say*) за који сматрамо, као што смо већ напоменули, да је неоправдано одбачен у теорији релеванције, да би се онда појавио у објашњењу атрибутивних и/или ехоичних концепата као оделитих конституената у иначе дескриптивно употребљеном исказу (тј. иронији, ехоичној алузији и метајезичкој негацији). Помак ка атрибуцији („као што говорник каже непромишљено/с правом“ итд.) не може се посматрати независно од почетног Грајсовог конструкта, без обзира на чињеницу да се ради о посве оделитим моделима комуникације и додатно о разради модела когниције, чега нема у Грајсовом семантичко-прагматичком интерфејсу.

но-инференцијалних процеса. Аутпут (несвесни и аутоматски) језичког парсера генерира онолико логичких форми које глагол *забајовати* има (као део менталног лексикона појединца). Након прагматичког процеса раздвозначавања (аутоматски, несвесно), ЗАБАГОВАТИ* постаје пропозициони конституент исказа који се тумачи на оптимално релевантан начин у зависности од контекста у ком се даје. Другим речима, ако је значење лексичког концепта ЗАБАГОВАТИ део енциклопедијског улаза глагола *забајовати*, у лексичком пољу компјутерске терминологије у менталном лексикону саговорника, применљивост предикације на људски агенс инференцијално се остварује одбацивањем логичног улаза и проширењем денотације, тј. пребацивањем логичке одреднице у енциклопедијски улаз на основу једнократне употребе. Свака даља (и учестала) изложеност датом лексичком концепту, која је у спречи с људским агенсом (ЧОВЕК ЈЕ КОМПЈУТЕР), постаје резултат процеса рутинизације. За ове примере је, ипак, кључан инференцијални процес декодирања. Наиме, ако саговорник нема у свом менталном лексикону похрањено значење из области компјутерске индустрије, формираће атрибутивни концепт ЗАБАГОВАТИ* („као што говорник каже/као што се каже“) који ће остати непотпун док (или ако) не сазна значење из овог домена.⁴⁴

У наставку анализирамо два примера аутентичне језичке употребе (забележена у новинском дискурсу) који илуструју различите аспекте метафоричког значења и додатно указују на линије прожимања и целисходност међутеоријског дијалога когнитивнолингвистичког и когнитивнопрагматичког приступа метафори.

(10) Највише узлетеле плате пилота.

(*Политика*, 01.03.2019)

Из когнитивнолингвистичке перспективе, метафоричко значење у овом примеру (које се односи на повећање плата пилота) мотивисано је појмовном метафором ВИШЕ ЈЕ ГОРЕ, која обухвата пресликавање утеловљене сликовне схеме ВЕРТИКАЛНОСТИ (ГОРЕ–ДОЛЕ) на апстрактни циљни домен КОЛИЧИНЕ/БРОЈА (ВИШЕ ЈЕ ГОРЕ / МАЊЕ ЈЕ ДОЛЕ). И ова појмовна метафора је, као и РАЗУМЕВАЊЕ ЈЕ ВИБЕЊЕ, за когнитивнолингвистички приступ парадигматична, јер је утемељена у утеловљеној искуственој корелацији (примарна) и широко распрострањена. Као конститутивни чинилац концептуализације апстрактног квантификовања, метафора ВИШЕ ЈЕ ГОРЕ систематски мотивише одговарајућа метафоричка проширења значења просторних израза који изворно означавају налажење на вертикалној димензији или вертикално усмерено кретање (Лејкоф и Џонсон 1980, 1999; Расулић 2004). Тако нпр. *илајте/цене/стандард/холестерол/џриџисак* итд. могу бити *високи* или *ниски*, *изнад* или *испод* *просека*, могу *расти* или *падати*, *погизати се* или *сјуштити* итд. Притом је у таквим кон-

44 Ипак, то саговорника не спречава да дати израз користи атрибутивно у потоњим конверзацијским интеракцијама, „чекајући“, у међувремену, да развије пун дескриптивни (лексички) концепт. Наравно, ако саговорник, из неког разлога, одбацује компјутерску терминологију, концепт ће остати перманентно атрибутиван, како у менталном лексикону, тако и у језичкој употреби.

венционалним изразима резултујуће метафоричко значење мање очигледно него у примеру (10), где се повећање плата на неустален начин означава глаголом *узлетићи*. Овакав лексички избор је вредан пажње не само као онеобичени језички израз појмовне метафоре *ВИШЕ ЈЕ ГОРЕ*, већ и по томе што се додатна мотивација за њега уочава у чињеници да се у наведеном примеру ради о платама *пилота* (а појам пилота укључује појам ЛЕТЕЊА). Стога је овај пример погодан и за разматрање у ширим когнитивнолингвистичким оквирима, као илустрација за премошћавање јаза (по нашем мишљењу вештачког) који се тиче искључивости фокуса на утеловљену когницију са једне одн. на дискурс и комуникацију са друге стране. Тако би, из дискурсне перспективе, овај језички пример спадао у *темајски мођивисане метафоре* (енгл. *topic-triggered metaphors*), у којима је метафорички употребљен израз у основном значењу истовремено повезан са ширим појмовним оквиром теме о којој се ради, тако да се заправо побуђује и метафоричко и дословно значење, услед чега се овакве метафоре често користе у новинским насловима ради веће експресивности (Колер 2004). Из комуникацијске перспективе, у питању је *хођимична метафора* (енгл. *deliberate metaphor*), где употреба одређеног метафоричког израза служи комуникативној намери да се саговорнику/читаоцу скрене пажња на изворни домен као основ за метафоричко преликавање (Стен 2017). А у сваком случају, у основи тумачења наведеног метафоричког значења, као уосталом и у основи наведених додатних теоријских конструката, ипак остаје појмовна метафора (у датом примеру, примарна метафора *ВИШЕ ЈЕ ГОРЕ*).

Према когнитивнопрагматичком приступу, пример (10) спада у једнократну метафоричку употребу језика у свакодневной комуникацији (нпр. новински наслови или телевизијски титлови у информативним емисијама, чији је циљ управо привлачење пажње). Употреба метафоре је ефикасно комуникативно средство не само у когнитивном привлачењу пажње (слично карикатури, као невербалном изразу) него и у циљу комуникативне манипулације (в. нпр. Мишковић-Луковић 2008).

Будући да релеванција исказа зависи од односа уложеног напора у тумачењу исказа (као „когнитивна сила” која смањује релеванцију) и остварених когнитивних ефеката (као „когнитивна сила” која повећава релеванцију), а узимајући у обзир да се уграђена (тј. несвесна) интерпретативна стратегија заснива на најприступачнијој интерпретацији, неминовно је да дође до инференцијалног повезивања декодираних лексема *узлетићи*, *пилоти* и *плате* у тумачењу исказа (10). С једне стране, у контексту занимања и плата, релеванција исказа је у тумачењу које се односи на повећање или на смањење плата. С друге стране, метафорички употребљена лексема *узлетићи* доводи до формирања атрибутивног концепта УЗЛЕТЕТИ* (нпр. ‘као што се каже/као што медији кажу’), који није истиносно-условљен конституент пропозиције исказа (нпр. читалац новинског чланка може користити дату лексему у даљој комуникативној интеракцији, било интерпретативно (нпр. када

цитира израз) било дескриптивно (нпр. ако је ново значење похранио у енциклопедијском улазу за лексички концепт УЗЛЕТЕТИ услед личних склоности). У дескриптивном смислу, међутим, долази до когнитивног активирања логичког улаза за лексички концепт ЛЕТЕТИ (ВРСТА КРЕТАЊА НАГОРЕ) те се инференцијално закључује да се у домену плата не ради само о повећању плата него да је то повећање знатно (тј. више од очекиваног). С друге стране, на основу енциклопедијског улаза за дати глагол (тј. карактеристично за птице) долази до инференцијалног повезивања са енциклопедијским улазом за лексему *пилоти* (нпр. особа која управља машином која се креће у ваздуху). Конјункција концепата ПИЛОТ и ЛЕТЕТИ, у контексту исказа (10), активира релевантну инференцијалну везу, која се тумачи тако да, уз птице, процесом летења могу да управљају и људи (тј. пилоти).⁴⁵

У закључку, суштина когнитивне и комуникативне занимљивости примера (10) испољава се на два плана: на једној страни, ради се, наравно, о својеврсној језичкој игри (на основу кодираног значења три стожерне лексеме); на дубљем плану, ипак, међу лексемама постоји сложености однос, који смо објаснили из засебних перспектива когнитивне лингвистике и когнитивне прагматике. Међутим, најубедљивија тачка додира између два теоријска приступа метафори испољава се управо у третману лексеме *узлети*.

(11) Цела Србија је прогутала причу о инвестицији од три милијарде које нико није показао.

(*Нова економија*, 06.07.2017.)

У примеру (11) за анализу метафоре непосредно је релевантан лексички спој *прогутати причу*, који је конвенционално употребљен у значењу 'поверовати да је прича истинита'. Према когнитивнолингвистичком приступу, ово метафоричко значење темељи се на појмовној метафори *ИДЕЈЕ СУ ХРАНА* (Лејкоф и Џонсон 1980 [2003²], 1999; Кевечеш 2002 [2010²]), која чини саставни део разгранатог система метафора помоћу којих се *УМ* концептуализује као *ТЕЛО* (Свитсер 1990). У том систему метафора, чије су реализације потврђене у различитим језицима, *МИСАОНО ФУНКЦИОНИСАЊЕ* концептуализује се као *ТЕЛЕСНО ФУНКЦИОНИСАЊЕ*, при чему се, у једном од аспеката, *ТЕЛО* и *УМ* концептуализују као *САДРЖАТЕЉИ*, и успостављају се систематске појмовне кореспонденције између физичког изворног домена *ЛЕДЕЊА/ХРАЊЕЊА* и апстрактног циљног домена *УСВАЈАЊА ИДЕЈА* (*ИДЕЈЕ СУ ХРАНА*, *ЗНАТИЖЕЉА ЈЕ АПЕТИТ*, *САОПШТАВАЊЕ ИНФОРМАЦИЈА ЈЕ ХРАЊЕЊЕ*, *ПРИХВАТАЊЕ ЈЕ ГУТАЊЕ*, (*НЕ*)*РАЗУМЉИВО ЈЕ*

45 Ова је инференцијална веза већ прагматички обogaћена контекстом плата, на релевантан начин (у смислу когнитивног напора и когнитивних ефеката) на основу информационог следа у исказу. Инференцијална секвенцијалност, овде приказана у аналитичке сврхе, није Грајсове провенијенције. Напротив, долази до узајамног прилагођавања контекстуалних претпоставки, експлицитног садржаја и контекстуалних закључака, у милсекундама, док се не постигне стабилно инференцијално стање које задовољава саговорничково очекивање релеванције говорничког исказа (в. Спербер и Вилсон 1986 [1995²] и Карстон 2002).

(НЕ)СВАРЉИВО ИТД.).⁴⁶ Отуда се *идеја/џрича/вести* и сл. може *џрежвакаџи/џроџџаџи/свариџи*, људи се могу *храниџи скандалима, кљукаџи лажним информацијама, бити џладни знања, сиџи џрачева* итд. Конкретно, у примеру (11) метафорички израз *џроџџаџи џричу* одражава подложно појмовно пресликавање прогутати је прихватити као истинито (које је лексикализовано и у полисемичној структури глагола *џроџџаџи*).

Овај пример додатно је вредан пажње будући да је агенс метафоричког гутања (*цела Србија*) заправо метонимичан: топоним *Србија* означава 'људе који живе у Србији', при чему се квантификација целине пројектује на квантификацију елемената који је чине (*цела Србија* → *сви људи који живе у Србији*). Према когнитивнолингвистичком приступу, метонимија, као и метафора, није само стилска фигура, нити само ствар језика, већ нарочити механизам концептуализације којим се успостављају систематска пресликавања између појмова унутар истог појмовног домена, тако да се један појам користи да омогући ментални приступ другом, инхерентно повезаним појмом (Лејкоф и Џонсон 1980 [2003²]; Пантер и Торнбург 2007; Расулић 2010). Сходно томе, метонимијски израз *цела Србија* у примеру (11) мотивисан је општим појмовним пресликавањем МЕСТО ЕНТИТЕТИ КОЈИ СЕ У ЊЕМУ НАЛАЗЕ, при чему је МЕСТО конкретизовано као географски и административно одређени простор, а ЕНТИТЕТИ КОЈИ СЕ У ЊЕМУ НАЛАЗЕ као људи који у том простору живе.⁴⁷ Није, дакле, у питању случајан лексички избор, већ језички одраз подложне систематске метонимијске концептуализације, која се очитује и у небројеним другим језичким примерима (нпр. *Аустралија џрославља Нову џодину на различитиџе начине, Иџалија сиџрахује од корона вируса, Беоџрад на ноџама дочекао и сиџраџио Дина Мерлина* итд.).

У разматрању односа језика и мишљења, когнитивна лингвистика преместила је и метафору и метонимију са плана језика на план концептуализације (глобално третирајући појмовну метафору као међудоменско, а појмовну метонимију као унутардоменско појмовно пресликавање). А као што се из примера (11) види, у свакодневном језику уобичајена је и интеракција метафоре и метонимије, што са становишта когнитивне обраде захтева нарочиту пажњу.

Према когнитивној прагматици, у чијем је фокусу комуникацијски аспект исказа (11), релеванција синтагме *џроџџаџи џричу* тумачи се у локалном (језичком) контексту нетранспарентних али знатних новчаних улагања (*инвестиџицији од џри милијарде које нико није џоказао*). Ово, с једне стране, доводи до инференцијалног формирања експликатуре вишег нивоа (енгл. *higher level explicature*), као дескрипцији одређеног

46 Други важни аспекти метафоричке концептуализације мисаоног функционисања као телесног функционисања обухватају изворне домене КРЕТАЊА (нпр. *доћи до закључка, скренуџи с џеме*), опажања (нпр. *осветлиџи проблем, обелоданиџи чињенице*) и руковања ПРЕДМЕТИМА (нпр. *размениџи мисли, избрусити идеју*); детаљније о овим и другим метафорама помоћу којих се концептуализује ум и његово функционисање, в. Лејкоф и Џонсон (1999: 235–266).

47 О другим конкретизацијама метонимијског пресликавања МЕСТО ЕНТИТЕТИ КОЈИ СЕ У ЊЕМУ НАЛАЗЕ, и о топонимијској метонимијској концептуализацији која се односи на човека/људе, у светлу когнитивне лингвистике, в. Расулић (2010, 2017б). -

пропозиционог става (говорника/писца) према основној експликатури (тј. саопштеном пропозиционом садржају) исказа – у датом примеру ради се о негативном пропозиционом ставу (нпр. ироничном, циничном, подругљивом и сл.); с друге стране, долази до (инференцијалног) генерирања јаке имплицатуре, као имплицираног закључка, да је у питању нека врста аномалије која се инференцијално повезује с руководством државе (на основу имплицитног питања (премиса *Ко?*) прагматички обогаћеног као *Ко одобрава велике инвестиције у Србији?*).⁴⁸ Другим речима, метафоричка синтагма *проушташи иричу* у контексту исказа (11) даје се у евалуацијски негативном контексту.⁴⁹

Будући да је релеванција исказа оптимална при најмањем уложеном когнитивном напору саговорника/читаоца ради што већег постижања когнитивних ефеката (на основу декодирано-инференцијалног скупа експлицитних и имплицитних пропозиција исказа), стандардно очекивање релеванције исказа (11), у комуникативној размени, своди се, онда, на следеће: негативно „интониран” локални контекст аутоматски ограничава тумачење метафоричке синтагме *проушташи иричу*. С једне стране, глагол *проушташи*, чак и у дословном значењу, прагматички се обогаћује у пезоративно-конотативном смислу (нпр. ‘јести све и свашта’ или, метафорички, ‘недискриминационо прихватити’). С друге стране, именица *ирича* се може двојачко тумачити: као неистинит прозодијски исечак (налик на бајке и приче намењене деци наспрам, рецимо, анегдоте) или као савремени медијски тренд с нејасним истинско-условљеним обрисума.⁵⁰

Скицирано кодно-инференцијално садејство у тумачењу саопштеног концепта ПРОГУТАТИ ПРИЧУ*, као пропозиционог конституента експликатуре исказа (11), не негира когнитивнолингвистичку анализу,

48 Из социопрагматичке перспективе, мада то излази из оквира нашег рада, локални контекст се инференцијално повезује с глобалним контекстом познавања општих прилика (нпр. у свету, региону, друштвеној или религијској заједници и сл.; енгл. *background knowledge, communal knowledge, personal knowledge*). У језичком (тј. кодном или семантичком смислу), концепти, према когнитивнопрагматичкој теорији релеванције, имају свој енциклопедијски улаз који се попуњава управо овом врстом података на основу доживотног искуства. Враћајући се на социопрагматичку перспективу, познаваоци прилика на Балкану могу лако, инференцијално, да формирају хипотезе о знатним новчаним улагањима која се, типично, повезују са владарима (а не са државним институцијама).

49 У вези са евалуацијским аспектом значења метафоричке синтагме *проушташи иричу*, напомињемо да је са когнитивнолингвистичког становишта негативна евалуација садржана већ у самој подлежајој појмовној метафори прогутати је прихватити као истинито (независно од специфичног контекста исказа (11)). Евалуативна димензија метафора је у теорији појмовних метафора генерално препозната као инхерентна међудоменским појмовним пресликавањима у којима изворни домен укључује вредносну обележеност, а посебну пажњу привлачи у когнитивнолингвистички усмереним проучавањима дискурса (в. нпр. Чартерис-Блек 2004; Расулић 2015 /у штампи/). У том смислу, додатно указујемо на параметар евалуативности метафоричког значења као потенцијално плодносно спону између когнитивнолингвистичких и социопрагматичких истраживања.

50 Нпр. у телевизијским медијима у Србији, лексема *ирича* све се учесталије користи десемантизовано, тј. као поштапалица за разне пропозиционе садржаје независно од дискурских модалитета (слично учесталој поштапалици *свашћа нешто*).

напротив, управо се на њу ослања. Разлика је показана у аналитичким поступцима, као илустрацији. И у овоме је управо суштина у когнитивном проучавању метафоре: повезати дубинске механизме анализе когнитивне лингвистике са комуникацијским аспектима когнитивне прагматике. У циљу превазилажења ових разлика, нашли смо, као заједнички именитељ, Грајсов конструкт „као да се каже”, који смо, когнитивно, повезали са интерпретативном (наспрам дескриптивне) употребе језика; нпр. лексички концепт ПРОГУТАТИ ПРИЧУ почиње своје трајање као атрибутиван и/или ехоичан концепт ‘као што неко каже’ (нпр. у раном узрасту: породица/школа, а касније, у различитим конверзацијским ситуацијама (нпр. на послу); или, напротив, за појединца, остаје интенционално, перманентно атрибутиван/ехоичан).⁵¹

На општијем плану, наша компаративна анализа метафоре такође је показала како се укида вештачки наметнута асоцијативно-инференцијална контроверза у когнитивнолингвистичким наспрам когнитивнопрагматичких истраживања метафоре. Другим речима, питање односа асоцијативности (као резултат доменских пресликавања) и инференцијалности (као однос између премиса и закључка) резултат је комбинованог, *коџниџивноџ*, процеса: с једне стране, дедуктивни механизам – на основу искуствено установљених асоцијативних „пречица”, ефикасније се долази до инференцијалног тумачења у појединачним случајевима тумачења дате метафоре; с друге стране, индуктиван механизам (једнократна инференцијалност од премисе ка закључку) доводи, при контекстуалној изложености, до успостављања дугорочне асоцијативности и умрежавања значења у метафором повезаним појмовима.

5. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

Насупрот традиционалном, реторичком приступу метафори као једној од мноштва стилских фигура, која, као и остале стилске фигу-

51 За разлику од метафоре, метонимија није имала ни паралелан ни детаљан третман у теорији релеванције. Везивала се, наиме, за процес додељивања референције, док се чекало изналажење обједињеног инференцијалног третмана којим би се додатно доказао један од основних постулата теорије, да не постоје разједињени когнитивни механизми у тумачењу. Иако ово излази из оквира нашег рада, наглашавамо да се у когнитивнопрагматичким оквирима и метафора и метонимија морају посматрати као феномени исте врсте, што надаље значи да се не може метафора анализирати нпр. у дескриптивним, а метонимија нпр. у интерпретативним оквирима. (Ово је, заправо, суштина проблема у оквиру когнитивнопрагматичке теорије релеванције када се ради о стилским фигурама.)

Илустрације ради, скицирамо и когнитивнопрагматичку анализу метонимијске синтагме *цела Србија*. Наиме, кодирана синтагма ЦЕЛА СРБИЈА (‘сви који живе у Србији’), као конституент логичке форме, референцијално се сужава на саопштени концепт ЦЕЛА СРБИЈА*, који је конституент истиносно-вредносне експликатуре исказа (будући да је кодирани концепт, типично, неистинит (слично исказима типа *Војводина је равна*. / *Нема ниџиџа у фриџидеру*. / *Нема ниџиџа на џелевизији*.)). Начин и степен сужавања саопштењеног концепта контекстуално су условљени а зависе од саговорникове потраге за оптималном релеванцијом говорниковог исказа. (Даља, интерпретативна разрада метонимије излази из оквира нашег рада али није значајно оделита од когнитивних механизма укључених у тумачење метафоре.)

ре, има своје „дефиниционо” успостављене особености (в. нпр. Симеон 1969), савремена лингвистика је изнедрила два приступа метафори – когнитивнолингвистички и когнитивнопрагматички – чији је основни именитељ *меншаланизам*: језик, као и значење, представе су људских когнитивних способности. (Оба приступа, стога, спадају у психолошке теорије будући да се преваходно баве когнитивним стањима саговорника.⁵²)

За нашу тему је, међутим, најбитнија истоветно (иако засебно) формулисана агенда: дескриптивно и експланаторно адекватна *когнитивна* теорија о метафори. Следећи теоријско-методолошке постулате и циљеве својих засебних теорија, као и пратеће аналитичке поступке, и когнитивна лингвистика и когнитивна прагматика су имале, као што и надаље имају, различите преокупације и рамификације. У досадашњој литератури, покушаји сагледавања сличности и разлика малобројни су и генерално теоријски прејудицирани, али свакако значајни као подстицајни искорак ка заједничком научном прегалаштву у ширем сагледавању питања метафоричности у мишљењу, језику и комуникацији.

Наш рад је специфичан по томе што су га писали лингвисти из оба „табора”, узимајући у обзир и теоријски и аналитички план. То је имало и предности и мане. Илустрације ради, морало се паралелно водити рачуна како о комуникативним преокупацијама когнитивне прагматике (не занемарујући чињеницу да се инференцијално тумачење исказа у свакодневной комуникацији одвија „на вези” у милисекундама) тако и о „дубинском”, слојевитом објашњењу метафоре у когнитивној лингвистици (што, наизглед, захтева дужу когнитивну обраду). Овај теоријски инициран парадокс, који је, опет, у спрези са асоцијативно-инфенцијалном контроверзом, разрешаван је у компаративној анализи и дискусији (део 4) као приказ начина на који се интерпретативни когнитивнопрагматички приступ метафори (за разлику од доминантног дескриптивног приступа) повезује са когнитивнолингвистичким приступом, укључујући и инфенцијални процес рутинизације, који суштински кореспондира са когнитивнолингвистичким одређењем појмовних метафора. У раду је, такође, први пут изнова сагледан Грајсов конструкт *као да се каже* у светлу савремених проучавања метафоре, и указано је на могућност сагледавања метафоре као категорије прототипске структуре (што пружа додатну основу за унутартеоријску и међутеоријску надоградњу).

На основу хипотезе о интерпретативној основи метафоре, супротно ставу изнетом у Вилсон (2011), у раду је показано да за разумевање метафоре није битна дистинкција између језичких и појмовних метафора у сагледавању јединственог, когнитивно-комуникативног механизма. Коначан закључак, наравно, зависи од будућих експерименталних истраживања, али таквих која ће узети у обзир како брзину у комуникативној обради метафоричких података тако и начине на које се дати подаци, као когнитивни, стичу и похрањују у меморији. С тим у вези,

52 В. Дејвис и Гилон (2004) о менталистичким и нементалистичким семантичким теоријама.

неопходно је и међутеоријско проучавање когнитивних и комуникативних механизма метонимије.

На крају, али не мање битно, очекујемо да ће наш рад послужити као основа за покретање здружених когнитивнолингвистичких и когнитивнопрагматичких истраживања, будући да имамо заједнички научни циљ: формулисање експланаторно адекватне когнитивне теорије о метафори која не би била хибридно моделирана него, напротив, заснована на конвергенцији налаза. Овај циљ, који је изнедрила савремена наука, уједно је и дуг који враћамо прошлости – свим прегалачким напорима у преко две хиљаде година дугој историји у проучавању метафоре.

Литература

- Бартон-Робертс 2007: N. Burton-Roberts, Varieties of semantics and encoding, in: N. Burton-Roberts (ed), *Pragmatics*, Houndmills: Palgrave MacMillan, 90–114.
- Бартон-Робертс 2007: N. Burton-Roberts (ed), *Pragmatics*, Houndsmill: Palgrave Macmillan.
- Вилсон 2011: D. Wilson, Parallels and Differences in the Treatment of Metaphor in Relevance Theory and Cognitive Linguistics, Cracow: *Studia Linguistica Universitatis Cracoviensis*, 128, Cracow, 195–213. [Berlin: *Intercultural Pragmatics* 8/2, Berlin, 177–196].
- Вилсон и Крастон 2006: D. Wilson, R. Carston, Metaphor, Relevance and the 'Emergent Property' Issue, Oxford: *Mind and Language* 21/3, Oxford, 404–433.
- Вилсон и Карстон 2007: D. Wilson, R. Carston, Relevance, inference and ad hoc concepts, in: N. Burton-Roberts (ed), *Pragmatics*, Houndsmill: Palgrave Macmillan, 230–259.
- Дејвис и Гилон (2004): S. Davis, B. S. Gillon, Linguistics and Psychology, in: S. Davis, B. S. Gillon (eds), *Semantics: A reader*, Oxford: Oxford University Press, 9–21.
- Гешлер 2007: J. Goeschler, Metaphors in cognitive and neurosciences: Which impact have metaphors on scientific theories and models? *Metaphorik.de* 12, 7–20. <<https://www.metaphorik.de/de>>. 16.08.2019.
- Гибс 2008: R. W. Gibbs (ed), *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Гибс 2017: R. W. Gibbs, *Metaphor Wars: Conceptual Metaphors in Human Life*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Гибс и Тендал 2011: R. W. Gibbs, M. Tendahl, Coupling of metaphoric cognition and communication: A reply to Deirdre Wilson, Berlin: *Intercultural Pragmatics*, 8/4, Berlin, 601–609.
- Грајс 1989: H. P. Grice, *Studies in the Way of Words*, Cambridge (MA): Harvard University Press.
- Грејди 1997: J. Grady, Theories are buildings revisited, Berlin: *Cognitive Linguistics*, 8, Berlin, 267–290.
- Грејди 1999: J. Grady, A typology of motivation for conceptual metaphor: correlation vs. resemblance, in: R. W. Gibbs, G. J. Steen (eds), *Metaphor in Cognitive Linguistics*, Amsterdam: John Benjamins, 79–100.
- Грејди и др. 1999: J. Grady, T. Oakley, S. Coulson, Blending and metaphor, in: R. W. Gibbs, G. J. Steen (eds), *Metaphor in Cognitive Linguistics*, Amsterdam: John Benjamins, 101–124.

- Дејнан 2005: A. Deignan, *Metaphor and Corpus Linguistics*, Amsterdam: John Benjamins.
- Карстон 2002: R. Carston, *Thoughts and Utterances: The Pragmatics of Explicit Communication*, Oxford: Blackwell.
- Кевечеш 2002 [2010²]: Z. Kövecses, *Metaphor: A Practical Introduction*, Oxford/New York: Oxford University Press.
- Кликовац 2004: D. Klikovac, *Metafore u mišljenju i jeziku*, Beograd: XX vek.
- Кликовац 2008: Д. Кликовац, Шта је то метафора?, Beograd: *Књижевност и језик*, 55 (1/2), Beograd, 57–76.
- Колер 2004: V. Koller, Businesswomen and war metaphors: 'possessive, jealous and pugnacious?' Wiley Online Library: *Journal of Sociolinguistics*, 8/1, 3–22. <<https://onlinelibrary.wiley.com/journal/14679841>>. 16.08.2019.
- Лејкоф 1993: G. Lakoff, The contemporary theory of metaphor, in: A. Ortony (ed), *Metaphor and Thought*, 2nd edition, Cambridge: Cambridge University Press, 202–251.
- Лејкоф 2008: G. Lakoff, The neural theory of metaphor, in: R. W. Gibbs (ed), *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*, Cambridge: Cambridge University Press, 17–38.
- Лејкоф и Гарнер 1989: G. Lakoff, M. Turner, *More Than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*, Chicago: University of Chicago Press.
- Лејкоф и Џонсон 1980 [2003²]: G. Lakoff, M. Johnson, *Metaphors We Live By*, Chicago: Chicago University Press.
- Лејкоф и Џонсон 1999: G. Lakoff, M. Johnson, *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*, New York: Basic Books.
- MetBib: A. Barcelona, Ruiz de Mendoza Ibáñez (eds), *Bibliography of Metaphor and Metonymy* online. <<https://benjamins.com/online/met/>>. 16.08.2019.
- Мишковић-Луковић 2006: M. Mišković-Luković, *Semantika i pragmatika iskaza: markeri diskursa u engleskom jeziku*, Beograd: Filološki fakultet.
- Мишковић-Луковић 2008: M. Mišković-Luković, Constructing a national identity: The politics of representation in the Serbian public discourse, in: F. H. van Eemeren, D. C. Williams and I. Z. Zagar (eds), *Understanding Argumentation: Work in Progress*, Amsterdam: Sic Sat-Rozenberg, 193–204.
- Мишковић-Луковић 2009: M. Mišković-Luković, Is there a chance that I might kinda sort of take you out to dinner? The role of the pragmatic particles *kind of* and *sort of* in utterance interpretation, Amsterdam: *Journal of Pragmatics* 41/3, Amsterdam, 602–625.
- Мишковић-Луковић 2013: M. Mišković-Luković, Od fikcije ka realnosti: leksika kao osnova za generiranje stereotipa, u: B. Mišić Ilić i V. Lopičić (ured.), *Jezik, književnost, vrednost: jezička istraživanja*, Niš: Filozofski fakultet, 47–63.
- Мишковић-Луковић 2014: M. Мишковић-Луковић, Дословно и фигуративно значење: прагматичке перспективе, у: М. Ковачевић (уред.), *Српски језик, књижевност, уметност*, књ. I, Вишезначност у језику, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 345–355.
- Мишковић-Луковић 2015: M. Мишковић-Луковић, *Прагматика*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.
- Музолф и Цинкен 2009: A. Musolff, J. Zinken (eds), *Metaphor and Discourse*, Basingstoke/New York: Palgrave Macmillan.
- Ортони 1979 [1993²]: A. Ortony (ed), *Metaphor and Thought*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Пантер и Торнбург 2007: K-U. Panther, L. Thornburg, Metonymy, in: D. Geeraerts, H. Cuyskens (eds), *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*, Oxford: Oxford University Press, 236–263.

Pragglejaz група 2007: Pragglejaz Group, MIP: A method for identifying metaphorically used words in discourse, Taylor and Francis Group/Online: *Metaphor and Symbol*, 22/1, Taylor and Francis Group/Online, 1–39.

Расулић 2004: К. Rasulić, *Jezik i prostorno iskustvo*, Beograd: Filološki fakultet.

Расулић 2008: К. Rasulić, On the conceptualization of the European Union across EU boundaries, in: К. Rasulić, I. Trbojević Milošević (eds), *ELLSSAC Proceedings – International Conference English Language and Literature Studies: Structures across Cultures*, Vol. 1, Belgrade: Faculty of Philology, 315–327.

Расулић 2010: К. Rasulić, Aspekti metonimije u jeziku i mišljenju, Beograd: *THEORIA*, LIII/3, Beograd, 49–70.

Расулић 2015: К. Rasulić, Hiding behind Bologna: Metonymy, metaphor and conceptual blurring in the Bologna process discourse, Kragujevac: *Nasleđe*, 12/32, Kragujevac, 37–50. [Special Issue: М. Мишковић-Луковић, В. Влашковић Илић (eds), *English Language and Literature: Contemporary Perspectives*].

Расулић 2017а: К. Rasulić, A Metaphor Biangle, in: R. W. Gibbs, G. J. Steen (eds), *Metaphor and the Social World*, 7/1, Amsterdam: John Benjamins, 130–151.

Расулић 2017б: К. Rasulić, Shakespeare on the shelf, blue helmets on the move: Human-related metonymic conceptualization in English and Serbian, in: А. Athanasiadou (ed), *Studies in Figurative Thought and Language*, Amsterdam: John Benjamins, 199–229.

Расулић /у штампи/: К. Rasulić, Turning the heart into a neighbour: (Re)framing Kosovo in Serbian political discourse, in: М. Huang, L-L. Holmgren (eds), *The Language of Crisis: How Metaphors and Frames Construct Crisis Discourse*, Amsterdam: John Benjamins, 111–135.

Расулић и Кликовац 2014: К. Расулић, Д. Кликовац (уред. и ред. прев.), *Језик и сазнање. Хрештомашија из котнишћивне линћвистћике*, Beograd: Филолошки факултет.

Ричи 2003: L. D. Ritchie, “ARGUMENT IS WAR” – Or is it a game of chess? Multiple meanings in the analysis of implicit metaphors, Taylor and Francis Group/Online: *Metaphor and Symbol*, 18/2, Taylor and Francis Group/Online, 125–146.

Свитсер 1990: Е. Sweetser, *From Etymology to Pragmatics: Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure*, Cambridge: Cambridge University Press.

Семино 2008: Е. Semino, *Metaphor in Discourse*, Cambridge: Cambridge University Press.

Семино и Демјен 2017: Е. Semino, Z. Demjén (eds), *The Routledge Handbook of Metaphor and Language*, London/New York: Routledge.

Симеон (1969): R. Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Zagreb: Matica hrvatska.

Спербер и Вилсон 1986 [1995²]: D. Sperber, D. Wilson, *Relevance: Communication and Cognition*, Oxford: Blackwell.

Спербер и Вилсон 2008: D. Sperber, D. Wilson, A Deflationary Account of Metaphors, in: R. Gibbs (ed), *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*, Cambridge: CUP, 84–105.

Стевер 2010: Н. Stöver, *Metaphor and Relevance Theory: A New Hybrid Model* (unpublished PhD Dissertation, University of Bedfordshire). <<https://uobrep.openrepository.com/uobrep/bitstream/10547/145619/1/stover.pdf>>. 16.08.2019.

Стен 2017: G. Steen, Deliberate metaphor theory: Basic assumptions, main tenets, urgent issues, Berlin: *Intercultural Pragmatics*, 14/1, Berlin, 1–24.

Стен и др. 2010: G. J. Steen, A. G. Dorst, J. B. Herrmann, A. A. Kaal, T. Krennmayr, T. Pasma, *A Method for Linguistic Metaphor Identification: From MIP to MIPVU*, Amsterdam: John Benjamins.

Тејлор 1989 [2003³]: J. R. Taylor, *Linguistic Categorization: Prototypes in Linguistic Theory*, Oxford: Clarendon Press/OUP.

Тендал 2009: М. Tendahl, *A Hybrid Theory of Metaphor: Relevance Theory and Cognitive Linguistics*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Тендал и Гибс 2008: М. Tendahl, R. W. Gibbs, Complementary perspectives on metaphor: Cognitive linguistics and relevance theory, Amsterdam: *Journal of Pragmatics*, 40, Amsterdam, 1823–1864.

Фоконије и Тарнер 1998: G. Fauconnier, M. Turner, Conceptual integration networks, Wiley Online Library: *Cognitive Science*, 22, Wiley Online Library, 133–187. <<https://onlinelibrary.wiley.com/journal/15516709>>. 16.08.2019.

Фоконије и Тарнер 2002: G. Fauconnier, M. Turner, *The Way We Think: Conceptual Blending and The Mind's Hidden Complexities*, New York: Basic Books.

Хампе 2005: В. Hampe (ed), *From Perception to Meaning: Image Schemas in Cognitive Linguistics*, Berlin: Mouton de Gruyter.

Чартерис-Блек 2004: J. Charteris-Black, *Corpus Approaches to Critical Metaphor Analysis*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Џонсон 1987: М. Johnson, *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination and Reason*, Chicago: University of Chicago Press.

Katarina G. Rasulić, Mirjana M. Mišković-Luković / WHAT UNITES AND DIVIDES THE COGNITIVE-LINGUISTIC AND COGNITIVE-PRAGMATIC APPROACHES TO METAPHOR

Summary / This paper provides a comprehensive comparative reassessment of the state-of-art in the theory and practice of the two prominent contemporary approaches to metaphor – cognitive-linguistic conceptual metaphor theory and cognitive-pragmatic relevance theory – given their professed aim at formulating an explanatorily adequate cognitive theory of metaphor. So far, to our knowledge, there are but a handful of publications that have seriously dealt with this comparative issue (Tendahl and Gibbs 2008, Tendahl 2009, Stöver 2010, Gibbs and Tendahl 2011, Wilson 2011); illuminating as they are, they are, nonetheless, biased in that they remain deeply rooted in their respective theoretical backgrounds.

Working within the two observed theoretic approaches to metaphor, our primary aim was to show that the differences may be more apparent than real. To this purpose, we present a synthetic and critical overview of both approaches, alongside with a comparative analysis of illustrative data from the contemporary Serbian language. Our combined approach, cognitively induced, relies on the elaborate conceptual apparatus of cognitive linguistics teamed with an interpretive understanding of metaphor within the cognitive-pragmatic framework, highlighting the lines of interface and the converging evidence towards a better understanding of metaphor as a cognitive–communicative mechanism.

Keywords: cognitive linguistics, cognitive pragmatics, conceptual metaphors, linguistic metaphors, the Serbian language

Примљен 24. априла 2020.
Прихваћен за штампу маја 2020.